

И.ЮСУПОВ

ДУЗЛЫ САМАЛЛАР

Қосықлар

"ӘЖИНИЯЗ"

Опера ушын либретто

НӨКИС

"ҚАРАҚАЛПАҚСТАН"

1988

Юсупов Ибрайым. Дузлы самаллар:
Қосықлар. — Нөкіс: Қарақалпақстан,
1988. 152 бет.

Қарақалпақстан халық шайыры Ибрайым Юсуповтың сизиң дыққатыңызға усынылып отырған бул китабы дузлы самал жутып шөлиркеп, дүбелейлер ортасында экологиялық қыйыншылықларды бастан

кеширип атырған заманласлар мийрин қандыра алатуғын рухый еркинликке шарлаўшы, қайта қурыў ырғақларының пәтли епкини бар поэзиялық шығармалардан ибарат.

"Дузлы самаллар" китабын қолға алып таныса баслар екенбиз, кеўил дуньямызда мисли жипек самаллар ескендей, кеўиллерге мэдәт тапқандай боламыз. Топламға сөз зергериниң соңғы ўақытлары жазылған қосықлары менен бирге "Әжинияз" (Дала Орфейи) опера ушын либреттосы да енгизилген.

Тек тәбият мәўсимлерин емес, ал инсан өмириниң де сан-әлўан пасылларын суўретлеўши бул хошхүрей қосықлар өзиниң нешше сан ашықларын көбейте түсип, оларға әжайып туйғылар бағыш етеди.

БУЛ ЖЕР ЕЛЕ ЗОР БОЛАДЫ

I

Қәуесет бар: қарақалпақлар
Көп узамай көшер деген.
Қайдағы бир жақсы жаққа
Барып қоныс басар деген.

Оқыдым бир газетадан,
Ғамкоршымыз көп-аў, тоба!
Еринбестей есаплаған,
Сыртымыздан сызып жоба.

Айтыўынша: көшшек буннан,
Жаңа қоныс жайға қарап,
Аралға суў апарғаннан
Анағурлым арзанырақ.

Есаплаған шотқа салып...
Ал буған не шек қоясаң!
«Шотын қолдан жулып алып,
Хәссени бир!..» деп қоясаң.

Айырымлар алағада
Болып сондай қәуесетке,
Көшип үлкен қалада да
Өз аўылын хәуес еткен.

Мейли, өзи билсин хәр ким
Билгишлердің заманы бул.
Бирақ артық болмас бәлким,
Сәуирлесек шамалы бир.

Кеткен ғазлар көлин жоқлап,
Усы күнде келип жүрген.

Ой жуўыртып соған шақлап,
Бир нәрсени билип жүрмен.

Бардур болжаў қәбилиетим,
Билген нәрсем сол болады:
Сәл азырақ сабыр етиң,-
Бул жер еле зор болады.

Сабыр етиң сәл азырақ,
Дузлы шаңғыт деген гәп бе?
Көмпис болып биз ҳәзир-ақ
Үйренистик оған ҳәтте.

Аўыз суўың дузлақ болса,
Үйренген өз дузың болар.
«Суў бар ма?» деп соза-соза,
Түйе мойны узын болар...

Асты да дуз, үсти де дуз
Жасап турған жеримиздиң.
Ашшы ғой деп налымаңыз
Тамған маңлай теримизди.

«Дуз татып кет!» дегенди де
Тегин айтқан деп болмайды.
Сөйлегенде сөзиңниң-де
Дузы болса шеп болмайды...

Бирақ жетпес өз жериңе,
Қанша жаман дегенде-де.
Бейиштиң тап нақ төрине
Катеж қурып бергенде де.

Өйткени бир қарабарақ -
Шөп емес ғой адам деген.
Терең тамыр урған дарақ -

Ұятан деген, ұятан деген!

2

Қатты ағыслы уллы дәрья
Көк теңизге қуйған жерде
Қос басарда ата-баба,
Сүйенип сийсери белге, -

Нийет еткен дейди таңда:
Ким ислесе хадал еңбек,
Жарқылық жер, сол адамға
Әрұанадай ийегөр деп.

Жер ашып дүт қегейлерден,
Суұ апарып, дақыл еккен.
«Кесеў шанышса көгергендей»
Деген сөзди нақыл еткен.

Усы жерде өсип-өніп,
Қара шаңырақ ел болғанбыз.
Аұыр мийнетине көніп.
Ислеп қара тер болғанбыз.

Бунда тапқан ырғақларын
Қосығымыз, ертегимиз.
Бул жер ушын бир ұақлары
Дирилдеген телпегимиз.

Жағаласып жаў келсе-де,
Бул жерди ҳеш бермегенбиз.
Ким қай тилде сөйлеседе,
Тил жатырқап көрмегенбиз.

Қара үй, ме, кийиз үй ме,
Хийұа тараш ҳәўли ме я ...

Сыбай қонып татыў күйде,
Бир шынарға салдық уя.

Кеўлимиз де, арымыз да
Бир ғөрекетей ханаласқан.
Малымыз да, жанымыз да,
Қанымыз да араласқан.

Дийханшылық гүл жайнаса,
Теңизинде аў майлаған,
Шарўалары мал айдаса,
Шайырлары сөз айдаған, -

Жаңа турмыс қушағында
Шалқып атқан ел едик биз.
Абаданлық ошағында
От сөнбеўин тиледик биз.

Тойып секирип соң бирақ та,
Ғәдден асып кетсек керек.
Бул әдиўли топыраққа
Көп қыянет етсек керек.

Қайта қурыў айнасынан
Қарап көрсек өзимизди,
Жулдыз излеп ай қасынан,
Май басыпты көзимизди.

Нәпсимиз ашылып кеңнен,
Пейлимиз дым тарайыпты.
Енди мине өзгелерден
Излеп жүрмиз бар айыпты.

Бир-биреўге айып тағып,
Айтыс пенен өтермиз биз.
Дәрья еле толып ағып,

Жағысына қайтар теңиз.

Теңиз қашқан менен бизден,
Биз қашпаймыз үйимизден.
Арба жүрип кетер еле,
Иске өтип алсақ сөзден...

3

Жаратылыс әдил қандай!
Обал-сауап, инсабы мол.
(Сум болғанда адамлардай.
Тутар еди-аў басқаша жол;

Күшлилердің ығын шалып,
Әззилерин қорлар еди.
Жақсысын өзине алып,
Жақынларын қоллар еди) ...

Жаратылыс әдил қандай!
Үлесерде байлықтарын,
Анаң бөлип берген нандай,
Алаламай бөлген бәрін:

Биреулерге асқар бийик
Таў берсе де жер бермеген.
Марал маңырап, ақша кийик
Жууырғандай шөл бермеген.

Бир жерлер хош тәбиятлы,
Қырғауылдың қанатындай.
Бирақ жемиси жоқ татлы
Гүлабы, тор набатымдай.

Биреулер балыққа жерик,
Биреулерде-Адриатик...

Биреулерге жамғыр берип,
 Күн бермеген жадыратып.
 Ең бай елдер мұтәж хәтте
 Боян тамыр, газли кәннен.
 Японлардың «топырақ сат» деп,
 Жалынғанын еситкенмен...

Сиз бенен биз мәкан қылған
 Бул топырақта бәри-де бар.
 Егин ексең өрре турған,
 Шөплеринде дәри-де бар.

Нар қамыслы көллеринде
 Ойнар сазан, бөргелери.
 Жантағының гүллеринен
 Пал жыйнайды хәррелери.

Кең жәзира даласында
 Малына жай өрислерин.
 Қара талдың саясында
 Бир желпинип шай ишкениң...

Мийнетиң де, ләззетиң де
 Басымыздан кеширгенбиз.
 Жети иреңли сүүретин-де
 Руўқымызға көширгенбиз.

Тегин емес туўған топырақ,
 Безе алмайды адам деген.
 Терең тамыр урған дарақ, -
 Ұатан деген, уатан деген!

4

Өзгермели дәуир деген,
 Жерге де бир нәўбет келер.

Бизлер дүзеген менен,
Дүзеледи бул жер эле.

Келер өз ийеси оның, -
Жаңа әулад - ақыллы жас.
Көп сөйлемес биздей болып,
Биздей осамаслық қылмас.

Жердің қәдирина жетип,
Көтерисер төбесине,
Биздей өлерменлик етип,
Күл тартпайды көмешине...

Кайта қурыў кәбилети
Жер-анада мол болады.
Аз ғана жыл сабыр етиң,
Бул жер эле зор болады.

Зер қәдирнн билип зергер,
Сондай заман келген гезде,
«Ижраға аз-маз жер бер»
Деп жалынар дүнья бизге...
Сентябрь, 1988-жыл.

ҮМИТ АҒАШЫ

Қыямай шың жарқабағында
Мақлук изи түспеген жерде,
Ағаш туқымы хеш бир ұағында
Жүрек етип өспеген жерде, —

Альпинисттей асылып тасқа,
Тамырлары тауға тырмасып,
Бойын созып жақты қуяшқа,
Өседі сол үмит ағашы.

Сабыр етер саратанға-да,
Даўылларға дәрпенбей қарап.
Төбеден тас қулағанда-да,
Мойымайды бул мықлы дарақ,-

Туў төменде жабайы тасқын,
Күни-түни гүрлеп ағады.
Ортекелер үстине тастың
Базда-базда ойнап шығады.

Күн түспеген жағы сарғайып
Жасыл дөнер күн түскен жағы.
Руўхы түскенлерге хәрдайым
Мәдет берер үмит дарағы.

Өртенгенде хұждан азабына,
Басыма ис түскен ўағында,
Үмитсизлик жарқабағына
Кәўипли аяқ басқан ўағымда.

Мен бараман оның дәрғайына,
Дөңгеленип көзимнің жасы.
Сонда илажсыз жағдайыма
Илаж етер үмит ағашы.

Оның тик жар тасқа асылып,
Жалықпастан жасап турғаны,
Тәғдирге тән бермей бас урып
Жалынбастан жасап турғаны,

Сары уўайымның сарсығын
Айдап шығар кеўилханамнан.
Жасаў ушын шаршамайтуғын
Күш бергендей болады маған.

Нийетиң ҳақ, хұжданың таза,

Неге онша боласаң жалтаң?
 Дунья иси бәрха биймаза,
 Үмит үзбе, үмитсиз-шайтан. —

Деп нәсият берип турғандай,
 Кеңейгендей болар тар дунья.
 Қайтқан теңиз қайта толғандай
 Толқып тасып аққандай дәрья

Көтерилип ийилген басым,
 Сонда саған усағым келер.
 О жапакеш үмит ағашы,
 Сени көрсем, жасағым келер!

«ПЛАХА» ИЗЛЕП...

Шыңғыс Айтматовқа

Ұай, енағар адамзат!
 Өз исине өзи, ҳайран қалғандай.
 Сумлық хәм илимди қатырып жумсап,
 Бир плаха¹ соғып шығардық сондай...
 Бир мүлик болды өзи айта қалғандай.
 Турар ийесиниң күнине жарап,
 Көрген жаға ушлап, тәўбе қылғандай.
 Соғыў аңсатлыққа түспеди бирақ:
 Қанша усыныслар, даў хәм жәнжеллер,
 Каншама диспутлар болмады пайда.
 «Бетоннан соғайық» деди биреўлер,
 Биреў айтар «НТР заманы қайда!»
 Биреўлер дер: «болсын нағыз ағаштан,
 Бетоның не? Аяң балтаның жүзин.
 Басы шабыларда адам хәр қашан,

¹ Плаха - өлим жазасына тартылған адамның басын шабыўға арналған дүңке ағаш, қассаплар оны «жан ағаш» дейди, (И. Ю.)

Тәбияттан бөлек сезбесин өзін...
 Көп тартыстан, кейін шықтық аралап
 Ағаш туқымы бар хәмме жақларды,
 Ливан кедрлерин қырықтық жарғылап,
 Саваннада уллы баобабларды.
 Тайга қарағайын бийигин сайлап,
 Әйдик еменлерди қыйратып шықтық.
 Түбине зәхәрли изей суў айдап.
 Саялы гүжимди қуўратып жықтық.
 Мине, таяр болды!
 Планетаның
 Орнаттық халық барар кең майданына.
 Хәр ким алып барып оған душпанын,
 Айбалтамды жуўсам дейди қанына.
 «Жүр» деп бири-бирин зорлайды адам,
 Зорлағаны менен бармайды адам,
 Бирин-бири тутып жуп жағасынан,
 Сүйрейди, қыйнайды, қорлайды адам...
 Кимлер адамзатқа етсе жақсылық,
 Екиншилер ислер оған шақсыйлық.
 Исеним көпири қыйрап белинен,
 Еки жағыс бир-бирине қақшыйды...
 Жүрер жолларды да шықтық, миналап.

Басып алмайық деп оны абайсыз.
 Хәр адым атқанда дize қалтырап,
 Жүрекке ас батпас, уйқымыз жайсыз.
 Лекин жасаў зәрүр, жан деген татлы,
 Мәжбүрмиз миналы жолдан барыўға.
 Әжел қузғынлары қара қанатлы,
 Таяр тур өмирге пәнже салыўға.
 Жерде тиришиликке туўғызып қәуип,
 Гүрсинер Невада, Семей шөллери.
 Әжелдиң бинарлы урығын таўып,

Алғыс алар «илим пидәкерлери».
Уяға таласқан еки лашындай,
Адамлар аяўсыз бир-бирин жулар.
Подшипниги майланбаған машындай,
Астымызда жер ҳаўлығып айланар,
Ашкөзлер шанағы терең қурдымдай,
Байлық үстемликті аўсар бир тынбай,
Жуўхаланып теңиз суўын симирип,
Нәпси өрбир шегирткениң қуртындай,
Жаўрап Миссисипи, Әйиў дәрьялар,
Жағысларын таслап қашады Арал.
Газге уўланған ҳиндлер қаңғырып барар,
Чернобльде таллар дир-дир қалтырар.
Ишип дәрьядағы зәхәрли суўдан,
Жағыста қан қусып өлер негрлер.
Әжел қыснағына вертолет қуўған,
Қашып барар сайғақ хәм кенгурулер.
Пахтадан «ақ алтын» алыў қастында,
Зәхәр шашқан самолеттиң астында
Баўыры шаншып, ыңырсыйды балалар,
Жолда өлип атқан торғайлар қалар...
Динамит жарылар, лайнерлер жанар,
Террорлар, мафилар - жаўыз хайўанлар,
Плахаға қарай айдап бир-бирин,
Яғный өзін-өзи қыйнар адамлар...
Ал, ол дүңке ағаш өлим шақырып,
Мудам қанға шөлlep турар деседи.
Бирақ сел жамғырлар өмир шақырып,
Ол ағаштан нарт шыбықлар өседи.
Сол нартлар жапырағын ылақлы ешки
Жеп атыр артынан келип арқайын.
Ол ағашқа келип отырар кеште.
Муўсапийт жолаўшы жүзи сарғайып,
Хәм үшкілсиз пишкен узын липасын
Сәл қымтап, ағашты сыйпап қояды.
Шырамыттым түсин, сақалын, шашын,

Ширкеўдеги сүүретлерге баяғы:
 Қудды көктен түскен Ийса пайғамбар
 Ҳаққында аңыз сөз түседі еске.
 Сол деп параз етсек, ойлаған шығар:
 «Азап пенен шегеленип крестке,
 Асықпай өлгеннен мынауың абзал.
 Шарт үзиліп түскен геллеңди көріп,
 Есиңди жыйғанша кетерсең өлип.
 Гераиннен тартсаң оның үстине,
 Өлериңде жаның аўырмас және.
 Не деген инсанлық, мийрим-шәпаат,
 Өсип қеткен екен ғой бул адамзат! ...»

Ал, дәрья бойында адамлар барар,
 Өзи соққан мүликке хәўлирип қарар,
 Ҳәр қайсысы өз басынан қәўип етип,
 Билдирмей өз мойнын сыйпалап қояр,
 Олар енди уллы дәрья бойында
 Жаңа ойшылына жаңа заманның
 Жүгиниўди нийет еткен ойында,
 Ақылы киргендей ойсыз адамның.
 Соншелли пейлинен азған бул инсан,
 Сезген болса керек оянып хұждан:
 «Кемеге мингеннің жаны бир» деген
 Нақылды еслетип толқыр океан.
 Жаўызлықтың мүлки сол дүңке ағаш,
 Мүмкин нартлап, дарақ болар қайтадан.
 Ақыл аспанында нур шашып қуяш,
 Уллы ҳақыйқатқа жол табар инсан ...

Нөкис, март, 1988-жыл.

АРАЛ ЭЛЕГИЯЛАРЫ

I

Суўы қумайтланған бир әзим дәрья
 Руҳым арқалы ағып барады.
 Демиккен ең сонғы балықлар онда
 Есеңкиреп қалаш қағып барады.

Бурқып аққан ылай суўда сайранлап,
 Дәрьядан теңизге булқынып ойнап,
 Еркин түсер еди. Жоқ енди ол ўақ,
 Суўы кесилген соң нағып барады?

* * *

Муз түсерде туўлап ол ҳасыл балық,
 Қызыл суў теңизге гүўлеп жеткенде,
 Дәрьяның көп узақ өрине барып,
 Ыўылдырық шашар еди көклемде.

Гүмис шабақларын дурлетип айдап,
 Көк теңизге келер еди масайрап...
 Енди ҳәлден тайып, жигери қайнап,
 Теңиз тәңирисинен мәдет күткендей.

* * *

Теңиз тәңириси жоқ. Бар болғанда да,
 Бәлки бул жағысты умытар еди,
 Сайран етип алыс океанларда,
 Бизге деген кеўлин суўытар еди.

Үлкен хожалығын жиберип ходқа,
 Мүмкин өтер еди хозрасчетқа...
 Бир “көл” қурыды деп ким берер сотқа?
 Көлденең табысқа қунығар еди ...

* * *

Тубаласа иркип күшли ағысын,
 Дәрьялар теңизге жете алмас екен.
 Теңиз таслап өз мәңгилик жағысын,
 Тағдирине илаж ете алмас екен.

Балық ойнар шалқар суўдың тусында,
 Теңиз алып кеткен балық, қусын да.
 Адамның ең әззи жери усында:
 Өз ұатанын таслап кете алмас екен.

* * *

Суўға не? Бәри бир қайда толғанда,
 Жаңа жарысларды жатырқай билмес.
 Қай жерде суў болса, шағала сонда,
 Қырғақтың қымбатын қәдирлей билмес.

Қалса оның туўған жери қала ма,
 Муҳаббаты, жаслық өмири қала ма,
 Ата-бабасының қәбири қала ма?
 Инсандай сағынып қәдирлей билмес ...

* * *

Қумшаўыт жағыста ойға таламан,
 Шаңғыт көз аштырмас, жүзиң көринбес,
 Ески ултан менен кетип бараман,
 Қайырылсам, артымда изим көринбес.

Кемелер қаўсаған қайырда тозып,
 Көрсең жүрек сызлар, дәртлериң қозып.
 Қанша қарасам да мойнымды созып,
 Көз ушында көк теңизим көринбес.

* * *

Хәзир дәркар емес маған той-байрам,
 Аўлақ жүрип қыял сүргим келеди.
 Бул апат ислерден ақыллар ҳайран,
 Себеплерин серлеп билгим келеди.

Тасыўдан аўыллар жаўраған гезде,
 Бурын қурбан берген дәрья, теңизге.
 Қайтып берер болса Аралды бизге,
 Жанды қурбанлыққа бергим келеди.

* * *

“Зәрредей пайда жоқ сениң жаныңнан”
 Деп күлгендей гүўлер дузлы самаллар.
 Гүзги кун сығыраяр асырлып шыңнан.
 Тамыры жаланаһ жатар томарлар.

Кеше толкып жатқан қайырды қара!
 Қанлы урыс болғандай қып-қызыл сора.
 Бир ғарры үш ешки менен аўара,
 Алыстан аўыз суў тасыр ҳаяллар.

* * *

Той тарқаған алаң яңлы әтирап,
 Жағыста аўыллар жетим қалғандай.
 Суўсыз балықшының иси патырат,
 Кемеси көшкисиз кетип қалғандай.

Алыс океанның балығын аўлап,
 Траулерден төгип, поездлар жаллап,
 Сол “алтын балыққа” ислер комбинат,
 Жүзди сарыплап, бирди пайда кылғандай.

* * *

Сонындай мәрт еди бунда адамлар,
 Дауыл хәм толқында сыннан өткендей.
 Хош кеуилли, еден еди адамлар,
 Бекире кеспелеп қонақ күткендей.

Қыста муздан-музға секирер еди.
 Дауылда көк толқын өкирер еди.
 Шадлығын, рухын, бекирелерди
 Енди бәрин биреу урлап кеткендей.

* * *

Сабыр-тақаты жоқ, шурт минез болған,
 Кимлер өз елинен шығып баратыр,
 Кимлер Сары камыс дей ме, қайлардан
 Балық излеп, азап шегип баратыр.

“Таслап ата мекан Урге, Шегенди,
 Қоңыратқа барыл салы ек енди”.
 Қайдағы бир Поладзада дегенди
 Және әлле кимди сөгип баратыр...

II

Бир мәрмер дача тур гөне жағыста,
 Кешки жолаушының қыялы яңлы.
 Алтын пляж еди бул аўлақ туста,
 Перуза аспанлы, мәрўерит таңлы.

Шөлдің саратаны хәуірли ўақта,
 Не адамлар келер еди қонаққа.
 Көк толқын еркелеп аппақ аяққа,
 Бейиштиң бул да бир тымсалы яңлы.

* * *

Хәмелдарлар жутып бейиш ҳаўасын,
Бунда дем алыўға көп келер еди.
Арнаўлы самолет, хәңлеген машын
Сыйлы қонақларды жеткерер еди.

Хрусталь жамларда шайқалып шарап,
Салқын шардәреден теңизге қарап.
Ханымлар шөллесе “боржомий” сорап,
Ханның қызынан-да өткерер еди...

* * *

Рәхәтли күндиз, пайызлы ақшам,
Сүңгип шыққаныңда салқын суў қандай!
Бес күнлик дүньяға қутлы қонақсан,
Сезерсең енеден қайта туўғандай.

Бийсәўбет адамдар келе алмас еди,
Не болып атқанын биле алмас еди.
Күни кеше ғана бул ырас еди,
Енди көрген түстей, таңғы думандай.

* * *

Бирақ бул тус емес, болды хәммеси,
Жақсылық-жаманлық шабырсып кетти.
Даңқ, дүнья хәзликке көп аўып еси,
Ағамлар дурыс жолдан ғабырсып кетти.

Дәслепп хызмет еткен болды берилип,
Кем-кем кисилиги тутты керилип.
Ақырсында минген музы бөлинип,
Сең жүрер алдында абыржып кетти...

III

Не ғәлетий дәўир! Адамыйзатқа
 Жақсылық ушын жан аямас заман.
 Бир жағынан өзін айдап апатқа,
 Аяғы астына қарамас заман.

Ақыллы, билимли, сумлықлы, сада,
 Көк тыйыны түссе, болардай гәда.
 Көз алдында көк теңизин жойтса-да,
 Жуўабын ҳеш кимнен сорамас заман.

* * *

Мийрибанлық жас сорғалап бетине,
 Уядан бир мәйек алмаған заман.
 Жерик болып аққуў қустың етине,
 Сыңсыўына қулақ салмаған заман.

Ғәр қызғыш өз көлин қорыр бул ўақта,
 Ғәр ким мурап өзи суў ишкеп жапқа.
 Бир сайғақты тиркеп “қызыл китапқа”,
 Мың кийиктиң басын жалмаған заман...

* * *

Я инсан, адамлар не деген дана!
 Ўәжлескенде бир-биринен өткерер.
 Жәбир көрип атса тәбият-ана,
 Сөйлеп-сөйлеп сөз тарашын жеткерер.

Биреўлер - ийеси мийримли жүздің,
 Биреўлер - ийеси тойымсыз көздің.
 Биреўлер - қурыўын тилеп теңиздің,
 Соннан ләззет алып, сулыўлық көрер ...

IV

Гүрсинген қауазың тур құлағымда,
 Көз алдымда ақшам жарға урғаның.
 Жадырап күн шығып, жел басылғанда,
 Қыз минезли жууас болып турғанын.

Таулар шөгип, жерге кирмеген шығар,
 Жұлдызлар хәм бирден сөнбеген шығар.
 Дүнья хеш уақта-да көрмеген шығар:
 Бир майданда теңиз қурып қалғанын...

* * *

Хош, теңиз, сүйиклим! Жаралы жандай
 Өлим халатында урасаң халлас.
 Мениң қайғым амфибия - адамдай,
 Сенсиз қырда жасап сауа бола алмас.

Сени сум әжелге еткен гирипдар
 Үш жауыз қылмыскер еле-де жасар.
 Хеш уақ қолға түсип, сотланбас олар,
 Хеш прокурор оған айып тағалмас.

* * *

Ол үш жинаятшы арамызда бар:
 Бири-бийпәрұалық медузалары.
 Гилкилдеп толкынсақ бетинде жатар,
 Муздай сууык жәнлик, жоқтай хазары.

Сездирмей денеңди жаралар әстен,
 Гүлшанларды басар соралар әстен,
 Теңиз қурып, дәрья тубалар әстен,
 Онда болмас мийрим, хұждан азабы.

* * *

Ол үш жинаятшы санамызда бар:
Бири-өзимшиллик, тәккаббыр жар тас.
Аяғына бас урса да толқынлар,
Турар ызғарланыл, жүзин жылытпас.

Шортан шабақ көрсе, жутпаға тайын.
Шортанды да бирақ қуғалар жайын.
Өзинен зор шықсаң ғана ағайын,

* * *

Осал келсең, капталына жуўытпас ...
Ол үш жинаятшы арамызда бар:
Бири-осамаслық, ой жоқ басында.
Пайда хәм даңқ ушын кесийге таяр
Өзи миннп турған тал шақасын да.

Тек бүгинги табыс - ең бас әрманы,
Келешек - олардың бийпул құрбаны.
“Бизден соң суў бассын мейли дүньяны”
Деп жазар олардың қәбир тасына...

V

Бул үш қылмыс қамалларын бузыўға
Адамзат бир зор атланыс қылажақ.
Жаңаша ойлаўдың күни қызыўда,
Шынлық толқынлары хәўиж алажақ.

Басқа менен урысып үйренген Адам
Өзине урыс ашар, байрағы - хұждан.
Бул, шайыр айтқандай, “барлық урыстан
Уллы хәм бирден-бир урыс болажақ”.

* * *

Хуждан азабында өртенип адам,
Перзент анасынан кеширим сорап,
Мийрим сүти сонда ийип қайтадан,
Теңиз болып толқыр ана-тәбият.

Хағлап құдайымның дәрьялары-да,
Тоғайлар маўжырап тыныш таңларда,
Теңиз еркелер өз жағысларына,
Сен хәм биз ол тойда болмаймыз бирақ...
Апрель. 1988-жыл.

ҚЫЙЫН ҚАЛ

Бүгин Әфәнди́ни ушыратып жолда,
Арбаға сүйенип, бийилаж қалда—
Отыр, питкендей бар имканияты.
Жол батпақ, узақта отлап жүр аты.

— Эссалам алейкум, хай дана бабай!
Бул отырыслар сизге жараспас сирә.
Егер сиз уўайым шексеңиз булай,
Не қалға түспек бул кеўилсиз дүнья!...

—Туўры, еплер едим исти бәрхама,
Бүгин ақылым жетпес бир машақатқа:
Атты әкелемиз-бе әўел арбаға,
Яки алды менен арбаны—атқа?...

Сондай, "сөз бенен ис бирлиги" десең,
Базы басшы бас қатырар бул гезде:
Әўел сөзди иске апарсақбекен

Я исти апарыў керек-пе сөзге?...

Октябрь, 1987

ҚАЙТА ҚУРЫҰДЫҢ БАЛЛАРЫНА

("Сәлем, Демократия!" атлы қосықлар дүркиминен)

Бюроның аўзында құстай дизилип,
Отырғаныңызды көргенмен талай,
Заман өзгериси айқын сезилип,
Толқып атты бөгетлерди тыңламай.

Атың хаттан шыққанда хәр бириңиз
Қызық албыраған жаслық түриңиз,
"Қайта қурыўдың өз адамлары бар"
Деген сөзге терең мәни бериңиз.

Сиз атқа миниўди ойламағансыз,
Хәмел ышқында жан қыйнамағансыз,
Еле дақ түспеген анкетаңызға,
Хұждан менен "шыртым" ойнамағансыз.

Тиллер мүки емес, көкирек өскин,
Жатқан жолбарысты үркитер сестиң.
Сиз боласыз деди жас белсендиси
"Қайта қурыў" деген уллы гүрестиң...

* * *

Елимиз ел болды құдиретли қорған,
Даңқ, абырайы асқар таўдай нурланған..
Бирақ азкем мақтаўдан бас айланып,
Лийкинимиз болды тубалап қалған.

Буўған белди шештик, шалғай салынды,
Мийўа ағашы марапатқа малынды.
Кеўил қәтиржамлық шербетин ишип,

Ҳақыйқатқа барар жоллар тарылды.

Басшы деген көплер жоғалтты басын,
Сүрди хошеметтиң сәмен жорғасын.
Барларды асырып, жоқты жасырып,
Қашықлатты ис пенен сөз арасын.

Еңбексиз табысты емсе қай киси,
Шынлық шөжелерин алды шай құсы.
Станок жанында шийше жумалап,
Босап кетти интизамның гайкасы.

Қосып жазыу менен жоқты бар қылды,
Жер бузылды, ағын суўлар сарқылды
Тәсил—қийле, пара, ағайиншиллик
Ел тәғдирин чай үстинде ҳал қылды,

Жаман екен инсап кетсе адамнан,
"Негатив" термини оянар соннан.
Аңламапбыз, арадағы дастүрхан
Айланып жүр екен ҳәтте миллионнан...

Паналап нызамның полат қалқанын,
Парахор юристлер сүрди дәўранын.
Заң-законның көзин таңып жетелеп,
Шәймий еткен екен, байлап зибанын.

Кағазда саз, турмыста аз табыстан,
Расгөйлик узақласып жағыстан,
Ўәделер шайылып, исеним кемип,
Көз шаршаған еди сулыў нағыстан.

Ашыўланған халық ленинлик ақылды
"Буларды тәртиплеп бер" деп шақырды.
"Биз дүньяның тирегимиз" дегенлер
Қәпелимде болды улы—тапырлы...

* * *

Минберлерден тоты қустай сайраған,
 Құрғақ үәде, қийле ишин жайлаған —
 Қағазларды столлардан ушырып,
 Апрель самалы кирди айнадан.

Самал кем-кем пәтке мине баслады.
 Гүркиреди демократия аспаны.
 Құдиретли дауылы қайта құрыудың
 Ғәрремлик шатырын жулып таслады.

Хошамет сазлары тынды намасыз,
 Қызыл сөзлер қалды овациясыз,
 Ал усы басланған жаңа дәуірдің
 Туңғыш атшабары сизлер боласыз.

Тарқатып сәббели салтанатларды,
 Жаслардан жетилтип қол-қанатларды,
 Жаңа заман өзи зәңғиңди басып,
 Тартты алдыңызға жүйрик атларды.

* * *

Атланып кеттиңлер аўыл-қалаға,
 Изейкеш тубалап жатты арада,
 Биразлар қарады тақымы толмай,
 Өткел излеп жүрген нәўше балаға.

Билгишлер сөйледи алдынан орап,
 Ийкемшиллер ыңғай жабын жағалап,
 Аяқларды қағып гөне шөңгелер,
 Жағымпазлар жылпылдады "аға" лап.

Сыншылар сығалап көздің астынан,

Айғыр орнын басар-ма деп жас ғунан.
 Ағасына арқа сүйеп өскенлер
 Онша мисе тутпай қарады оған.

Хәмел хәзлик еди кешеги ўақта,
 Бир мезгил жумыста, бир мезгил бақта
 Процент толмаса, қәлем ушында —
 Кетер еди атыз көрмеген пахта.

Шыйрылыўға салып басларыңызды,
 Тыныш жегизбей жүр ас-наныңызды.
 План қысыўмети, халықтың талабы
 Ағартажақ қара шашларыңызды.

Үйи тарлар тепсеп жай талап қылар,
 Дүканда сүт хәм ет, май талап қылар.
 Арзагөйлер айландырып ЦҚ-дан
 Шағымларын тынбай қайталап турар.

Бетон мал қоралар муздың ығындай,
 Бәри бийғам, көшип кететуғындай.
 Жайрап атыр техникасы тат басып,
 Бийдәўлет баланың хожалығындай.

Жанға тийер жайбасарлық баяғы,
 Қайда екен истиң басы-аяғы?
 Кетеме деп партбилетке дақ түсип,
 Базда дизең қалтырап-та қояды.

Түрли саққа жүгиртип ис усылын,
 "Хожалық есабы", "пайда-түсирим",
 "Кесип алып ислеў" — ... жаңа термин көп,
 Талабы Коллектив деген кисиниң.

Барлық исти нық бағдарлап жаңаға,
 Маўасасыз гурес барар арада.

Көш дүзеліп, ис журисип кетсин деп,
Ат шаўып жүрсизлер аўыл-қалада.

Бойыңызда жаслық ғайрат-күшиңиз,
Жетик билим, толы ақыл-есиңиз.
Халық қуўатлап, көпшиликти қуўантар
Таза сиясатқа сәйкес исиңиз.

Лекин ҳәзир ҳәр ким ойлағанларын,
Айтыўға ҳақылы байқағанларын.
Базда бройлердиң өзи болсақ-да,
Бәри шөже болмас шайқағанларын.

Планды тартпай тур ҳәзир ҳеш дақыл.
Сондай бизде-де жоқ аўысық ақыл.
Жәрия қылмай жәриялылық тусында,
Сезгенимди айтсам, болмас намақул:

Биразыңды журт мақтасар патлы деп,
Билимли, әдепли, инабатлы деп,
Айтқан сөзи қорғасынлы сақадай,
Истиң көзин таныр, әдалатлы деп.

Биразыңды жорыйды журт маманға,
Бундай басшы жоқ еди бул таманда,
Қайта курмақ ушын бузық дүньяны
Арнап туўған дейди усы заманға.

Енди биреўлерди тезпаз деседи,
Ис хәм сөздиң бирлиги аз деседи.
Берекетли өзгерис жоқ келгели,
Билгени қәдимги қағаз деседи.

Биреў ағайиншил — туўмалы десер,
Жам қыстырмай атып бурқ етип көшер.
Десер биреўлерди: сәл минин айтсаң,

Бәрхама кек тутып, кейниңе түсер.

Бири сез бериўге шебер деседи,
 Ұдесинен аңқаң кебер деседи.
 Биреў адамларды жақтырмай қалар,
 Жаңа пикир айтса егер деседи.

Биреўлер жыйналыс қумар деседи,
 Узақ күн мәжилис қуарар деседи.
 Жұрт айланып тек тыңлаўшы қулаққа,
 Өзи сөйлеп, өзи тынар деседи.

Буның қайсысы дурыс, қай сөзи жалған,
 Айтыў қыйын бизге жобалап алдан.
 Бирақ "шөптиң басы самал болмаса,
 Қыймылдамас" деген нақыл сөз қалған.

"Критикадан қалас жан жоқ" десе-де,
 Кеўли толмай, иши гүбирлесе-де,
 Жұрт басшының көзге айтпаған минин
 Айтысар жумыста, үйде, көшеде...

* * *

Ҳәзир жұрт билеўик сиз бенен бизден,
 Ишиңдегин айтпай атырып сезген.
 Ығыр болған узақ жыйналыслардан,
 Регламент түспеген жуўмақлаў сөзден.

Жұрт сондай жалыққан қағазпазлықтан,
 Ұделерде опадарлық азлықтан.
 Исенимлер кемип айтылған сөзге,
 Тәсири жоқ лозунглар сазлықтан.

Ең жаманы — тыңлап үйренбегенбиз,
 Жұрт пикирин сыйлап үйренбегенбиз,

Барған жерде малды, пахтаны сорап,
Адамларды сорап үйренбегенбиз.

Ең жаманы — уран таслап улыўма,
Үйренгенбиз гүўлеп шаппат урыўға.
Барған жерде тек басшыға жолығып,
Аттың басын дача бетке бурыўға,

Халық ислади төгип маңлай терлерин,
Табысына өрмекши қурды өрмегин.
Басшы жүрген шаңлы жолға суў серпип,
Аралатар еди пахта жерлерин.

Ең жаманы — бурынғының байындай
Нәпси менен ҳәзликлерден тайынбай,
Басшы болған есабынан халықтың
Өз үйин сазлады хан сарайындай.

Халық қуўатлап енди өзгерислерди,
Жаңадан қыздырар гүллән ислерди,
Сизлер—перзентлери қайта қурыўдың,
Оятың буйыққан жаңа күшлерди.

Жаңа дәўир хызметине тақ турып,
Ақыл-санамызды қайта жақтырып,
Жайнап турсын таңғы қуяш нурындай,
Уллы мәртебели Адам факторы!

Февраль, 1988-жыл.

ҲҮЖДАН МОНОЛОГИ

Ошақта от пәсейип,
Қоз ғыжлаған ўақтында,
Кел, кеўлим, гәплесейик,
Жаңа заман ҳаққында.
Алдымда жатқан пышық,

Кет десең кетер түсип...
Отырайық сөйлесип,
Жақсы-жаман жаққында.
Айта салынған мәзи,
Бұл сөзим емес хәзил,
Гәп көбейип тур хәзир
Инсап, хұждан жаққында.
Пышықтай епшил хұждан,
Талап етип басқадан...
Жүрсек керек қәтиржам
Ойлап дәўран жаққында.
Көп ўақтан бери адам
Өзи өзинен мудам
Жөнли есап алмаған
Ҳадал-қарам жаққында.
Өзин екиниң бири
Журттан санайды ири.
Аз ойлайды өз кирин
Жуўар ҳаммам жаққында,
Биз хәм сол тайыпадан,
Ақыл айтамыз мудам.
Айып излеп басқадан,
Жазып хұждан жаққында.
Дәнсиз ғумша байладық,
Көп қағаз шыжбайладық.
Тоты кустай сайрадық,
Жақсы—жаман жаққында.
Дәртлиге дәртлеспедик,
Ат белинен түспедик.
Хошеметке иследик,
Пахта план жаққында,
Гүл жөнинде көп жаздық,
Мал жөнинде көп жаздық,
Сөзимиз етер азлық,
Нағыз инсан жаққында,
Енди ашылып көзлер,

Хәр ким хақыйқат излер,
 Өтпес көпирме сөзлер,
 Құрғақ уран хаққында.
 Шынлық деген жолбарыс,
 Жанып көзлери паныс,
 Келер соқпақтан таныс,
 Ойладым жан хаққында.
 Қашсақ соннан бурылып,
 Шайырға жоқ тирилик,..
 Қараў лазым тигилип,
 Жаның аман ўақтында.
 Алдымда жатқан пышық,
 Өзи бийхазар ысық,
 Жолбарысқа туўысып,
 Ойлар тышқан хаққында.
 Сол айтқандай, шайырлық
 Айбатынан айырлып,
 Жалтақ-жалтақ қайырлып,
 Сайрар жалған хаққында,
 Өңкей дәрти жоқ шайыр,
 Уйқас жолында сайыл,
 Китап шығарса қайыл,
 Ойлар шырўан хаққында...
 Ғыжлап турған ошақта
 Қоз-да сөнер тез ўақта.
 Сөйлесейик аўлақта
 Инсап, хұждан хаққында.
Февраль, 1988-жыл,

ДЕСЕДИ...

Синоптиклер болжар мәўсимди алдан,
 Көбинше дәл келер оның есеби,
 Бирақ журт билеўик базда олардан,
 Быйыл бәхәр кеш келеди деседи.

Алып баратырған аяз жоқ, бирақ—
Шопан қойын жаймас қыслаўдан жырақ,
Билмеймен, болжай-ма жұлдызға қарап,
Быйыл бәхәр кеш келеди деседи.

Ай да шалқасынан туўыпты жүдә
Оймаўытлы муз абыржы дәрьяда.
Қарғаның қарлыққан даўыслары-да:
Быйыл бәхәр кеш келеди деседи.

Мен айтаман, мине март кирип келер,
Дәрьяда ен соңғы муз жүрип келер.
Сонда да өзлерин қуплап билгишлер,
Быйыл бәхәр кеш келеди деседи.

Айтар олар, шайыр, сен не билесең,
Күн жылт етсе, жаз шықты деп күлесең,
Суўықтың әкесин еле көресең,
Быйыл бәхәр кеш келеди деседи.

Арқадан еседі аязлы самал,
Адамзаттан енді суўысқан Арал.
Енді кайтып келмес кеткен тырналар,
Быйыл бәхәр кеш келеди деседи.

"Жазы салқын келди, егленди бәхәр.
Соннан бежерилмей қалды планлар".
Деп сылтаўлау ушын бираз ағамлар,
Быйыл бәхәр кеш келеди деседи.

Гәп көбейтип қайта қурыў жөнинде,
Жыйналыспақ жақсы қыстың күнинде.
Оқушыны қуўыу ушын теримге,
Быйыл бәхәр кеш келеди деседи.

Хүким сүрер хәр пасыл өз тусында,

Бәхәрди сағынар адам қысында.
Мен узақ тоңлауым ушын усында,
Быйыл бәхәр кеш келеди деседи.

Февраль, 1987-жыл.

СЕГИЗИНШИ МАРТТАН БИР ХӘПТЕ АЛДЫН ЖАЗЫЛҒАН ҚОСЫҚ

Кел, отыр қасыма жақынлап, жаным,
Мақул телевизорды-да ашпасаң.
Қыбырлысы питпес үйдиң, дүньяның,
Жумыс қашып кетпес, өзиң қашпасаң.

Бул бир кеше болсын дем алатуғын,
Жанға тийип кетти "ўарра-ўарра" лар.
Үшинши жыйналыста отырып бүгин,
Сен туўралы жазған қосығым-да бар...

Сөйле, не айтсаң-да қулағым таяр,
Ротарудың кассетасын таптың ба?
Ғаяллар дүньясында не жаңалық бар?
Теккерейдиң соңын оқып шықтың ба?

Қайғырма тапсам деп моданың бабын,
Өйтсең жыйрық түсер гүлдей жүзиңе.
Оқыўшыға болсын жазған китабым,
Барлық гонорары—тек те өзиңе...

Мине, бир хәптеден байрам да келер,
Бул сениң байрамың,—гүллер байрамы.
Ғәзир көп жигитлер, көп мәкемелер
Еплеп байрам өткизиўдиң ғайраны.

Қутлықлаўлар болар, дүканлар толар,
Сүтлер—очередсиз, тортлар—мазалы.
Байрам өткеннен соң тым-тырыс болар,
Тарқағандай ярмарканың базары.

"Зеленстрой" бар планға шебер,
Қыс түүе, жазда-да гүл шықпас оннан.

Баку, Душанбеден келген саўдагер
Бир қәлемпир гүлди сатар үш сомнан.

Шүкир ол гүлдің-де табылғанына,
Қайсы дүкан тәўир қайсы көшеде?
Хәзир биз аламыз тек айтқанына,
Жарты жыл айлықсыз қалдық десе де...

Бүгин қысынамыз иштен уялып,
Сөзди иске жеге алмағанлықтан.
Мәрмер сарайлар хәм дачалар салып,
Оңлы бала бақша салмағанлықтан.

Үй хәм бала-шаға, мийман күтиўлер,
Хәммесин ҳаялдың мойнына артып,
Қонақ пенен қонақ болып кетиўлер,
Қайта қурыў сүймес бул гөне тәртип.

Жақсы болар еди тыйылса бәри,
Бийдәўлетлик, ўарқ-шарқ басын жалмаса.
Саўылып жарыспақ қуўыў базары,
Өсек айтыўға-да ўақыт қалмаса.

Сөз бенен ис бирлессе бул жерде-де,
Бир бағдарда шаўа бермей атларды.
Қайта қурмақ керек кеўиллерди-де,
Еркек ўәде, жалған муҳаббатларды.

Көпшигинен феодаллық бегликтің
Өңменди көтерип қарасақ егер,
"Ҳаял-қызға хұрмет" деген жөгиликтің
Пердеси артынан бәри көринер.

"Байрамымыз жоқ" деп еркек налымас,
Март киятыр десе қуўжыңласамыз.
Байрам дәстүрқаны жыныс айырмас,

Саўлығыңыз ушын шалқып йошамыз...

Айтсақ, толып атыр гәп етер жери.
Мейли, бүгин дем алайық жөнине,
Арзымас дүньяның сәпсетелери
Сен ўақтың хош болып бир күлгениңе.

Кел отыр жаныма, сөйле бахыттан,
Муҳаббатсыз бүлбил сайраған емес.
Ҳаял-қыз шад болмай, ҳеш бир ўақытта
Ҳеш бир жерде турмыс жайнаған емес,
1987-жыл, 23-февраль.

ШЫМБАЙ ЖОЛЛАРЫНДА

1

Өмир бойы усы жолдан келемен,
Атлы, жаяў, машиналы, арбалы.
Қосық жолларындай яддан билемен,
Ой-шуқырын, көпирин, жап-салманы.
Анам талай катық сатқан қалаға,
"Арқала" деп көп қыңырлық қылғанман.
Усы жолда ерип жүрип анама,
Бир желинген таға таўып алғанман.
Анам сонда алдастырып, жетелеп,
Айтқан: "эне, несибели баласаң,
Шаршамастан жүре берсең ентелеп,
Тағадан соң ат-та таўып аласаң. . ."
Сәл иркилип саясында ақ талдың.
Анам жаптан суў ишкизди қол менен.
Тесигине жип өткизип тақ нәлдің,
Кеттик жүрип үйреншикли жол менен..
Бир жийрен ат енди кеше түсима,
Болдырған ол, бир күтимге зармекен?
Жалы жатқан, түссе керек тиси-де,

Сол тағасын жойтқан жаныўармекен?...

2

Анам айтты: "әкет мынаў пышықты!
 Үш шөжени жеди жаўыз уялмай,
 Мынаў үйдиң сүтин урлап ишипти,
 Урлық етер аўлақ болса қыялдай.
 Қалтаны ҳеш ашпа жолда, уқтың-ба?
 Бар апарып тасла буны қалаға!..."
 Қалтаны арқалап үйден шықтым да,
 Киятырман жалғыз қула далада.
 Қаладағы мектебиме жаяўлап,
 Асығаман сабақтан кеш қалмаўға,
 Арқамды ол тырнар базда мыяўлап,
 Ҳақым жоқ анамды бирақ алдаўға,
 Завод шарбағында таныс тесиктиң
 Аўзында қалды ол изимнен қарап.
 Мыяўлаған даўысын көп еситтим,
 Артыма қараўға қорықтым бирақ...
 Муғаллимлер сөйлер, тәнепис шуўлар,
 Бир де сабақ қонар емес мийиме.
 "Мыяў-мыяў" десер ҳәмме даўыслар,
 Отыра алмай кетип қалдым үйиме.
 Завод шарбағынан үңилип ишке,
 "Пишимлеймен", шақыраман, жылайман.
 Аўқат-та жемедим сол күни кеште,
 Қайда түнеп жатыр ол деп аяйман.
 Түслеримде жуўыраман зырылдап,
 Тап биреўдиң қуны бардай мойнымда.
 Бир оянсам, тарғыл пышық пырылдап,
 Күндегише жатыр екен қойнымда. ..

3

Дойнақлар бурқытып шаңды,

Өткен талай заманлары,
Көп желпиген пешанамды,
Усы жолдың самаллары.

Базда желпип әстен-әстен,
Базда сәуір болып ескен,
Базда уйтқып өршелескен
Бул жоллардың самаллары.

Кең дүньяға ашып көзди,
"Жүрген—дәрья" деген сөзди,
Жүриўге үйреткен бизди
Шымбай жолдың самаллары.

Кеўил гә заўқы-сапалы,
Базда қайғылы-қапалы,
Дәртли кеўлиме шыпалы
Усы жолдың самаллары.

Гүмбирлеген дуўтар сазы,
Казы Мәўликтің баязы,
Аббаз шайырдың ҳаўазы —
Усы жолдың самаллары.

Кегейлиден йошып өтсем,
Тәрийпи көп қосық етсем,
Бир дилбарға ашық еткен
Усы жолдың самаллары...

4

Жатырсыз ба, қарабарақлы кебирлер!
Әлхәббиз сизлердің шыдамыңызға!
Өзгерсе-де қулазыған небир жер,
Сиз еле тобарсып, қанбайсыз дузға.
Хәмме жерде егис гүлленип кетти,

Сен қашан гүллейсен, Өтениң соры?
 Небир қийме тазлар емленип кетти,
 Сен еле баяғы ашыўға толы.
 Асфальтлар былқылдар сеннен өткенде,
 Заман өзгерсе-де өзгермейсең сен.
 Саған "жер болма" деп дуўа кеткен бе,
 Ийгиликли истен безгендейсең сен.
 Гүпшеклеп арбаны, соңыра-машынды,
 Ашшы батпағыңды сызғанбыз жаста.
 Қашан еритесең ашыўдасыңды?
 Я шәртнамаң бар-ма ыссы қуяшта?
 Я сен адамлардан аразлымысаң,
 Жер қәдирин, суў қәдирин билмеген?
 Осамаслық истен ғәрезлимисең,
 Бойыңдағы ғәзийнени көрмеген...
 Я сен айтасаң-ба: "Саўмысаң өзиң...
 "Ана-жер" деп қосық жазған боласаң.
 Не болып атқанын көрмей-ме көзиң?
 Нақыл бар: не ексең, соны орасаң...
 Атызыңда қыста ойнап сырғанақ,
 "Айланба қашылап" суўды урасаң.
 Бир жыллық табысқа бәрин бурмалап,
 Изей суўға қуўанып қол жуўасаң.
 Дийхан—жерге, жер—дийханға жатласып,
 Қоллар суўығалы жер ҳәм суўысқан.
 Көлденең табыстан көзлер атласып.
 Жер-ғәзийне гилти түскен уўыстан.
 Ол гилт кимге табыларын билмедим,
 Бул барыстан бәри бизге қалажақ.
 "Қарақалпақстаным" деп жүргениң,
 Көп узамай "Кебирстан" болажақ...

5

Жүр, жолға шығайық! Мен енди болдым.
 Мейли биз туўралы айтсын ким нени.

Шаңлы самаллары бул гөне жолдың,
 Билемен, сергите алмайды мени.
 Сөйтсе де бул жол деп кеўлим тарынған,
 Қайтар жол жоқ бизге усыдан басқа.
 Министен қалғанда айдап салынған
 Ат өз отлағынан кетпес алысқа.
 Сондай мен-де аңсап өз суўатымды.
 Ҳәр кешип өткенде бир жасар едим.
 Асықпай суўғарып турып атымды,
 Аўыл көринисине сырласар едим.
 Ол енди изейкеш, тартпас аяғы,
 Жерлер кебир ашқан, қуўраған бағлар.
 "Гигант" малхананың бетон шарбағы
 Аўзында гүйбеңлер бийтаныс жанлар.
 "Ҳармаң!" десем, үнсиз олайып қарар,
 Жолаўшы не дәркар, малы турғанда.
 Жумысқа қаладан қатнайды олар,
 Аўыл халқын жақтырмайды булманда...
 Өгейсимеспекен жатырқап жаттай,
 Малхана артында өскен терегим,
 От жеген жерине асыққан аттай,
 Неге сонша хәўес оған жүрегим?...

6

Жақсыям, сен барсаң жанымда мениң,
 Өмирлик жолдасым—илхам периси.
 Бул жерде шайырлық таңымда мениң,
 Сениң қалыс ықласықа ерисип,
 Туңғыш муҳаббаттың сазын бердиң сен.
 Есле суў бойында сол қос теректи.
 (Қайталап кеттим-бе? Алпыс жас деген
 Мемуар майданы болса керек-ти...)
 Соннан берли бул Кегейли арнадан
 Қанша суўлар ақты қамыс тербетип,
 Не түрли дәўирлер кешти арадан,

Бирге таттық поэзия шербетин,
 Ақ қағазға қара қәлем сыздырып,
 Ышқыңда сергиздан жүргиздің бизди.
 Көркиңе көплердің көзин қыздырып,
 Үлкен мәжиліслерге киргиздің бизди...

7

Жолға шықты шигит тийеген машын,
 Оған минген адам, айтсам ырасын,
 Бахытқа бөленер еди ол ұақта,
 Астың шигит емес, бир мелле пахта.
 Меннендағы арық, бир жүдеу адам
 Сол машында жолдас болды ол маған.
 Қосық айтар, жылар, өзінше кулер,
 Базда әжеп тәуір сауаллар берер.
 "Муғаллиммен дейсең, болады жигит...
 Мен де қайттым академия питирип..."
 Деп аўнар былқылдақ шигит үстинде,
 "Қара қой" қосығын ыңылдар хәм-де.
 Сорар "ким шығарған бул қосықты?" деп,
 "Избасар Фазылов" десем, күлимлеп,
 Изинше тасалап сүртер көз жасын
 Хәм ыңылдар сол бир сүйген намасын.
 "Қой, айтпа, ол өлген. Халық душпаны ол...
 Мен оны билемен бала гезден сол.
 Аўылда қой бағып, көп жеген таяқ.
 Кеңес хұкимети жетимди аяп,
 Интернатқа алып, тәрбия еткен,
 Шайыр болып даңқы таралып кеткен.
 Редактор болған еки газитке,
 Сөйтип көп жақсылық қылса ол ийтке,
 Жат-жамайға қуйрық болып кеткен ол,
 Хұкиметке көп кыянет еткен ол.
 Қайдағы бир қарақалпақ елинде
 Дәуран сүрип жүрген сол бир күнинде

Ол ийт душпанлардың жансызы болған,
 Жасырын уйымда хызметлер қылған...
 Бирақ Партияның қырағы" көзи
 Япырмай соныңдай шалғыр-аў өзи!..
 Қайсы аўылданман деп едиң иним?
 Түсер жерим келди минекей мениң..."
 Деп ол чемоданын алды да әсте,
 Қалды жол бойында бүкшийип кеште.
 "Академик" дедим иштен жек көрип,
 "Қара қойды" айтып кеттим хәм жүрип...

Соңлары Избасар аға хәр дайым
 Айтар еди; "Есиңде-ме, Ибрайым?..."
 "Есимде болғанда қандай, яшулы,
 Нелерди көрмеген бул Шымбай жолы!
 Аўа, сол бир шигит тийеген машын...
 Түйедей ис көрген түймедей басың.
 Қашып келген едиң сонда Сибирден,
 Бир хәмелдар достың жатырқап бирден,
 Қайтадан услатып жибертти сени,
 Және бес жыл создың бул "әңгимени"...
 "Туўған жердиң топырағы" деп ах урсақ,
 Нийетиң дурыс екен. Мине, жатырсаң...
Апрель, 1988-жыл.

СИЗСИЗ МЕНИҢ КҮНИМ ЖОҚ

Заманласлар, қатарласлар,
 Сизсиз мениң күним жок.
 Кеше бирге жүрген дослар,
 Биразымыз бүгин жоқ,
 Бир-биреўди, ўай, сағынып,
 Излер едик бир тынбай.
 Енди бәри Байсарының
 Көшип кеткен журтындай.
 Заман бизди ержеткизип,

Алдымызға ат тартты.
Кимге қәлем тербеткизип,
Кимге хәмел атқартты.
Шыға шаптық шаңлы жолда,
Тобымызды бузбастан.
Ел мәпине хәм заманға
Садық болдық биз бастан.
Ат сабылтып сол жол менен,
Еле кетип барамыз,
Бирақ кем-кем сийрексиген,
Қашықласқан арамыз,
Изги жағы неге бундай?
Зәңги тийсе зәңгиге,
Жат үйирдиң айғырындай
Киснесемиз сәл неге?
Жоллар тар-ма бул жағында,
Қатар шаўып барғандай?
Даңқ, мәртебе таўларында
Төбе аз-ба қонғандай?
Бәри де бар, дүнья да кең...
Козғамайық, кел буны,
Бул бир иллет хәммеге тең,
"Бендешилик" дер буны.
"Бул бәледен аўлақпан" деп,
Айталмас хеш периште,
Ем түспеген бул бир иллет
Хәр кимде бар, хәр исте.
Қатарласлар бул иллетти
Бир-биринен көреді.
Өзин ақлап ол әлбетте,
Билгишсинип жүреді.
Мен-де өзимди ақламайман,
Бар гүнамды азайтып.
Бирақ "кел" деп датламайман,
Нәсиятлап ұаз айтып,
Жоқ болса жоқ... Илаж қанша?

Адам жасаған сайын,
 Өзинен басқаны онша
 Жақтырмайды хәр дайым.
 Суұысқан дос қайтып тағы
 Келген менен жылыр-ма?
 Бендешилик бизден дағы
 Өткен шығар шынында.
 Сөйтседағы, қатарласлар,
 Сизсиз маған жасау жоқ.
 Өз үйирин безип таслап
 Кететуғын асау жоқ.
 Бир бәхәрдің жыл қусындай,
 Бирге татып дуз несип,
 Бир үйирдің жылқысындай
 Гә тебисип, киснесип,—
 Сөйтип тарқатысып шерди,
 Хәр ким кетер бир иске.
 Туяқ қатты тийген жерди
 Сыйпап отырып әсте,—
 Кағаз шыжбайлайман мен-де,
 Шыққай-дә деп жол берсе:
 Журт сүйсинип,
 Сизлер күнлеп
 Оқығандай бир нәрсе...

АФАНАСИЙ ФЕТКЕ

Үлкен шәхәрдеги шайыр үйинде
 Түрли куұрақ шөптен букетлер көрдим.
 Қамыс баслары тур чин гүзесінде,
 Селт етпес айдары ақ селеулердің.
 Қай тоғайдан екен қайың путағы?
 Ийиссиз сирень гүллер, икибанолар.
 Қоңсы кабинетте күндиз шам жағып,
 Шайыр қумбыл болып қосықлар жазар.
 Хаялы шөптердің артып шаңларын,

Сигарета шегер сүйсинип қарап.
 Ұәм де ери жазған көп қосықлардың
 Қатарын есаплар, ақшасын санап...

О сен тәбияттың ерке жыршысы!
 Таңғы шық мөлдири, түнги жылдырым,
 Қосығыңда сайрар тоғайлар қусы,
 Жасыл жапырақлардың нәзик сылдыры.
 Ал, бизде басқаша заўқы-сапалар,
 "Магнитофон-бүлбил" үйлеримизде.
 Жасыл тәбият қушағына апарар
 Сиз жүрген соқпақлар жоқ енди бизге.
 Сен илаҳий билген патша тәбият
 Нарттай қызыл жүзи енди сарғайып,
 Күтер инсанлардан мийрим-шәпаат,
 Жапырағы дирилдеп қолларын жайып.
 Сольұды билмеген синтетик гүллер
 Өсип турған шөптің орнын басар-ма?
 Өзин.өзи алдастырып кеўиллер,
 Тас тутқынлы комфорт ислер жасалма.
 Хәзирдің өзінде көплер шәхәрде
 Түсинде тоғайды сағынып жатар.
 Қуўрак букетлерге телмирип үйде,
 Сени оқып ғана өзін жубатар...

Москва, 10-январь, 1988-жыл

БОРАНЛЫ КЕШТЕ

Үстирттің шөли көк тайғақ,
 Шыдатар емес боран дым.
 Ықлады кели көп сайғақ,
 Мал қорасын Оралдың.
 Бас салды ийтлер шаўылдап,
 Қызық болды қалайда.
 Қәпелимде аўылда
 Кийиктің ети молайды,

Қақаман боран жулқынып,
 Қағады кеште айнаны,
 Хәр қазанда бул күни
 Сайғақтың гөши қайнады.
 От басында Орал мәс,
 Ет туұрар малдас қурынып.
 Езиўден күлки жыйылмас,
 Қатынына бурылып:
 - Журт машынлы жүрипти
 Сайғақ атып боранда.
 Қудайдың өзи кийикти
 Әкелер айдап Оралға...
 Деп мардыяр мақтанып,
 Қызара бөртип қулперен.
 Сексеўилдің шоқлары
 Ысытып хәмме терлеген.
 - Ийтлерге несип болар-ма,
 Ең ириси сол аңнан...
 - Тойсын-да етке олар-да,
 Алған жоқ ғой қораңнан,
 - Деп хаял сорпа қуяды
 Дуўрамалы самарға.
 Балалар-да тояды.
 Уйқыға жатар олар-да.
 Ашыўлы боран далада
 Айнаны сабар хўўилдеп,
 Маңырай-ма, жылай-ма,
 Түсинбедим тилин тек...
Москва, декабрь, 1987-жыл.

ТИЙМЕ, ОҒАН

Тийме, бала, жыланға
 Ийреңлеп баратырған!
 Жасаў ушын буманда

Олдағы жаратылған.
Сениң аўылың болса,
Оның-да ұатаны бул.
Ақсардың арасында
Хәз етип жатады бул.
Сен тек, табаның менен
Жер басып, жүресең жол.
Пүткил денеси менен
Бул жерге берилген ол.
Оқыў я пайда қуўып,
Кетерсең ер жеткенде.
Ал, ол усында туўып,
Өледі усы жерде,
Жыланның түси суўық.
Адамның иши суўық.
Баўырына тартып жүрип-ақ,
Адамлар жаяр уўын.
«Жыланның тили зәхәр,
Шақса шатақ" дейди сол.
Бул сөзде наданлық бар;
Шақпайды, тислейди ол.
Тислейди уўын жумсап,
Урсаң хәм азап берсең.
Мийрим-шәпаат қумсап,
Жалт-жалт қараўын көр сен.
Сезимиң серли болса
Сен серлер едиң бәрин:
Қыз минез қылықларын,
Қамшы өрим нағысларын...
Туўылып өскенине
Бул бир усқынсыз жерде,
Айыплы емес хәм де
Оған өкинбейди де.
Жерге жылан-да керек.
Ем болар уўы ушын,
Адамлар серлеңкиреп,

Аяқ басыуы ушын.
 Хәй, бала, тийме оған!
 Сен не, уражақсаң-ба?
 Жасау хуқыуқынан
 Мәхрум қылажақсаң ба?

БАЙЫҰЛЫҒА

Телеантеннаға қонып иңирде,
 Тамбасында бай-байлаған байыұлы!
 Көптен жоқ едиң ғой сен бул өңирде,
 Қайдан келдиң сен оңбаған байыұлы?

Түриң убыжықтай, үкили көзиң,
 Дым бир зыянатсыз қуссаң-ау өзиң,
 Бирақ журт аўзында көп жаман сөзиң,
 Неден жаманатлы болдың, байыұлы?

Ырастан сен байдың улы болдың ба?
 Ата-аңаннан жаслай қарғыс алдың ба?
 Өгей шешең саған дөхмет салды ма?
 Неден жаманатлы, болдың, байыұлы?

Мәканың гөне там, уяң жарықта,
 Бәледей көринер түриң халыққа.
 Мениң демим шамаласып қалыппа,
 Сен не деп қышқырым турсаң, байыұлы?

Теңиз толқып турған ўақта иргеде,
 Ел қандай мәс еди кеше Үргеде...
 Жүрегим даўамас енди көрмеге,
 Мәканлап алыпсаң өзиң, байыұлы.

Арқадан жағымсыз самаллар есер,
 Самал ескен сайын еңсемиз түсер,
 Узамай бул аўыл көшеди десер,

Сол ма айтажағың, байғус байыұлы?

Нақыл бар: жер қатты, аспаны узақ,
 Көшпеймиз бе деген үмит бар бирақ.
 Тамбасынға шығып бақыр қаттырақ,
 Бәлким. сениң дауысың, жетер, байыұлы.
Апрель, 1988-жыл.

ЕКИ ҚУҰАНЫШ

Мен атымды түсип басқаға бердим,
 Ер-турман, дорбасы, қамшысы менен,
 Сен дәрхал қуұанып жууырып келдің,
 Көзиңде шадлы жас тамшысы менен.

Сен байғус қуұандың хәз етип күлип,
 "Пияда қалдырып жазалады-аў" деп.
 Мен байғус қуұандым: жаяулап жүрип,
 Көп жақсы қосықлар жазаман-аў деп...
Март, 1988-жыл.

* * *

Өзи қызық адамлар
 Қызық көрер дүньяны.
 Өзи бузық адамлар
 Бузық билер дүньяны.

Өзи қызықшыл адам
 Ойлап жүрер тек ғана:
 Дүнья деген той - байрам,
 Қызықтан турар деп ғана.

Бузық адам мудама
 Сумлықты ойлар ақыл деп.
 Дүньяның барлық адама

Бузықлық ислеп атыр деп ...
Март, 1988-жыл.

ДУ ФУ²

"Басы артық я өзиңе керексиз,
 Китапларды өз баҳасын төлеп биз,
 Аламыз я қандай китап қалесеқ,
 Сол китапқа алмастырып аласаң".
 Деп еситтим бир дүканда мен бүгин.
 Дәрхал өзим жазған китаптың бәрин,
 Апардым-да алмастырдым бағана,
 Ду Фудың шаппаттай бир топламына....
Май, 1988-жыл.

БУРМАЛАҰШЫҒА

Базы бир жигитлер ойнап аңғалақ,
 «Қызай» аңлыұ менен жатқан деседи.
 Аўзына келгенин сырттан сандалап,
 Көзимше «қосығың қатқан» деседи.

Қосықты бурмалаў ушын хәр қашан,
 Ғасла кереги жоқ ақыл хәм хұждан.
 Пыстырмада ат үркитип тасадан,
 Мәплениўге олар шаққан деседи.

Жыйыстырып мийрим, инсап, арды да,
 Сәл сүринсең, атлап өтер алдыға.
 Сейфулғабит пенен Избасарды да,
 Усындайлар иске шатқан деседи.

Май, 1988-жыл.

² ДУ ФУ—VIII әсирде өткен уллы қытай шайыры.

ЖОЛДА

—Қутлы болсын машина!
 Иним, сеннен қайылман...
 Ким боласаң сен бала?
 —Яшулы, мен... шайырман.
 Қуда берген өнер де...
 Бәракалла, камал тап.
 Китабың бар ма?
 — Бар, мине.
 Үшиншиси бул кітап.
 —Жақсы екен машын алғаның...
 Бир жери сәл ерси ғой:
 "Китабым" деп турғаның,
 Бауырсақтай нәрсе ғой.
 Дүканда, үйде турғанда,
 Саулаты зейин ашпаса,
 Китабың менен урғанда,
 Ийт ұаңқылдап қашпаса...
 —Ұай, "ақсақал", сен өзиң
 Тапқыр адам екенсең.
 Оригинал ғой бул сөзиң...
 Расында-да егер сен
 Кітап пенен ийт урсақ,
 Атағың елге жайылар.
 Бул исте бирақ ал саған
 Жәрдем бермес шайырлар.
 Түсирме гәптиң қыйқымын,
 Кеңесім саған, былай қыл:
 Ийт урмақ болсаң, ТИХ—ның
 Романлары менен ур.
 Адамлар оқымаса-да,
 Салмағы бар, аты бар.
 Қайсындай ийт болса-да,
 Бир тийсе сеспей қатырар...

Февраль, 1987-жыл.

ӨТИП БАРАТЫР

Ағаңның сезине қулақ сал, бала,
Бет алысың жаман кетип баратыр.
Зейни пәслик қылмай бир серлеп қара,
Тусыңнан бир жәнән өтип баратыр...

Билмедим кийгени қандай таўардан
Сын-сымбатын көрип естен аўарман,
Хәр басқан қәдеми бир дәртли әрман,
Сен өзиң бил, маған өтип баратыр.

Гөззаллық дүньясы соншелли абат,
Сұлыўларда болар ғайры кәрамат,
Гүлли көйлегинен желпип аромат,
Жүзи махый табан өтип баратыр.

Наданлар ашықлық ләззетин билмес,
Саз-сәўбетти сүймес, ойнайып күлмес,
Соңыра қонып кет деп жалынсаң келмес
Үй тусынан мийман өтип баратыр.

Илхамым яр болып, келсе әўметим,
Бир тәрийплер едим қәдди-қәўметин,
Жаслық дәўран тең-тайы жоқ дәўлетиң,
Тез бақпасаң, дәўран өтип баратыр.

Сен болсаң жаныўсыз, гүлханың суўып,
Уўызда тоймапсаң енеден туўып.
Әкең жетеалмаған дүньяны қуўып
Бир аш көзли надан өтип баратыр.

Инсанда сиз-бизлик хәм де мириўбет,
Көзлеринде нур жоқ, сөзиңде - ләззет,

Муҳаббатың басқа журтқа күйеўлеп,
Көкиректе әрман кетип баратыр.

Ашық нәзер менен серле, ҳәй, бала!
Жаслық бағы солмайды деп ойлама,
Бәхәр паслы келди, гүллеп айнала,
Таў басынан думан өтип баратыр.

Кеўил әндийшесин айттым мәзи мен,
Жаслық дәўран болмас өзи-өзинен,
Көзиңди аш, жуўермек, жуўыр изинен,
Тусыңнан бир жәнән өтип баратыр!

Москва, декабрь, 1988-жыл.

ЖЫНЫСЫМДЫ ЖЫРЛАЙМАН

"Ах, ҳаяллар, ўақ, ҳаяллар" деў менен
Әлимсақтан берли шайырлар жырлар.
Джоконданың жай бир тәббассүминен
Сырлы жумбақ излер еле адамлар.

Ҳаял назақәтин, қадди-қаўметин
Излеп мүсиншилер тас шабар тынбай.
Еркеклер әўлады қалғандай жетим,
Дүнья тек ҳаялдан жаратылғандай.

Қызғанбайман, қарсы емеспен буған,
Әлбетте ҳаялсыз ошақлар сөнер.
Сонда-да сөз еркинлигин бер маған,
Даңқлы жынысымды жырлағым келер.

О ер киси, ер азамат хәмеңгер!
Ҳаўа ене ким ол Адам атасыз?
Бейиштен бир өзин қуўғанда егер...
(Әлбетте Адам-да ҳеш ким Ҳаўасыз).

Атлант ким? Ҳаял-ма? Дүньяны қәне
 Кимлер көтерип тур мықлы ийнинде?
 Ким жер сүрер, қуарар, урысар және
 Атом бөлшекленер кимнің зейнинде?

Мәңги муҳаббаттың қосығын тыңла:
 Ромео емес-пе әўелха өлген?
 Джульетта сәл ерте оянғанында...
 Қой, болды... Тереңге түсип кетермен.

О Давид! Тулғаңа мың жылдан бери
 Ҳаяллар урланып, сүйсинип қарар.
 Саў болсын дүньяның мәрт жигитлери,
 Суқланыңлар, қане, гөззал Һаяллар!

Муҳаббат хәм ерлик—екеўи егиз,
 Жүрек хәмири деп айтар оларды.
 Бири—даўыл, бири—қүдиретли теңиз,
 Тоғыз баллға айдар аш толқынларды.

Ғошшақ жигитлерди туўар аналар,
 Фархад болып сизге арна қазсын деп.
 Адамзатқа ақыл берип даналар,
 Ҳафыз ышқыңызда ғаззел жазсын деп.

Таў қопарып күшли қоллары менен,
 Дүнья имаратын қурады олар.
 Ерлик хәм әдалат жоллары менен
 Қамалларды жаўлап алады олар.

Олар сақыйлығы тутқанда демде,
 Тар дүнья кеңейип, гүлистан болар.
 Олар азаматлық атын мингенде,
 Ел парохат хәм-де абадан болар.

Кисилиги тутса, шайқап дүньяны,

Теке тирес болар паяпылларда.
Есерленсе шөлге бурып дәрьяны,
Теңизди түсирер қыйын ғалларға...

Олар гәпти шорт кеседи келтеден,
Олар сүйе билер, ҳаяллар сизди!
Матриархат өткен менен ертеде,
Ҳәзир-де аяўсыз тонайсыз бизди:

Нәзик зейиниңиз хәммесин аңлар,
Сизге қайта қурыў емес жаңалық.
Мода салонлары, алтын дүканлар,
Ҳаял кирсе, еркек шығар тоналып.

"Шабазым" лап жүрип, хәммесин бийлеп,
Кеўилге не келсе, ислей алдыңыз.
Сигарета шегип, еркекше сөйлеп,
Шалбар, малақайды тартып алдыңыз...

Алың, және не бар көзиңиз қызған?
Сизден аяғанды... қайда қоямыз.
Галстукти тағып қыйындыңыздан,
Бир костюм менен-ақ тойға барамыз...

Алың, ғасла тарлық етпеймиз оған,
Муҳаббатсыз өмир жаныўсыз сөнер.
Сонда-да сөз еркинлигин бер маған,
Даңқлы жынысымды жырлағым келер!

Ер жигитлер—бул дүньяның тиреги,
Азаматлық иске хәмийше таяр.
Адамшылық арға толы жүреги,
Ана хұрметине бас ийер олар.

Қандай жарасықлы, жигитим ерлеп,
Қасарысса қас душпанды урғаны!

Ҳаял-қыз алдында үнсіз дизерлеп,
Муҳаббатын таўап етип турғаны.

Зор мақтаныш бийлеп бойымды сонда,
"Босқа бермегенбиз қабырғамызды"
Деп алтын сазымды жаңлатып қолда,
О, даңқлы жынысым, жырлайман сизди!
Март, 1988-жыл.

БИЗГЕ

"Қызғынсыз қосықларың,
Отсыз гүлхан" дер бизге,
Қызсын десең, дилбарым,
Аз-кем илхам бер бизге.

Йош бергенде нең кетер?
Бир күлип бақсаң жетер.
Қапа кеўлимди көтер,
Аз-кем илхам бер бизге.

Йош деген жаман нәрсе,
Көрмегенге таң нәрсе.
Оны самалға берсе,
Даўыл турар сәл гезде.

Илхамы болмасалар,
Бурқып акпас дәрьялар.
Ағын суў хәм тубалар,
Ақтым-ақтым дер гезде.

Атлар қыйқыўға мүтәж,
Бүлбил бостанға мүтәж,
Шайыр илхамға мүтәж,
Азырақ йош бер бизге.

Сулыў тәкаббыр болар.
 Алдында журт жорғалар.
 Ҳәўселеси пир болар,
 Шырайы—бир көргизбе.

Биреўлерди жарлықап,
 Бердиң ушарға қанат,
 Бизден қай жери зыят?
 Айтсам, әнтек дер бизге.

Сеннен алып итибар,
 Шағласып жүрер олар,
 Биз жолыңда интизар,
 Аз-кем илхам бер бизге.

Коллағаныңның көби
 Мәзи тилинде еби
 Урса самалдың леби,
 Кеўип кетер бир гезде.

Шынар ығында өскен
 Гүлге қашан күн түскен?
 Булты жамғырсыз көшкен
 Таўлар бийғәрез бизге.

Мақтап сен сәрбиназды,
 Қанша қосықлар жаздым,
 Күйдим көтере наздан,
 Мәккарлығың дермиз-бе?

Йош деген жаман нәрсе,
 Оны шайырға берсе...
 Қосық тыңлағық келсе,
 Аз-кем илхам бер бизге.

21-февраль, 1988-жыл

* * *

Бултлар ақ боз атын таўға тусаған,
 Суўларында шербет бардай, пал бардай.
 Күнлер өтер бир-бирине усаған
 Ессентукидеги сәрўи таллардай.

Қыялым таўларға ушар қаўалап,
 Жаслық дәўран жасыл дөнген бир дарақ,
 Узағына турмас екен ол бирақ,
 Ессентукидеги сәрўи таллардай.

Халық қыямет нақыл сөзлер дөретер:
 Бир жигит тусынан бетерме-бетер
 Салланысып жети дүркин қыз өтер,
 Ессентукидеги сәрўи таллардай.

Бәри өтип болған еди тусымнан,
 Ҳеш бир дүркимде жоқ едиң ғой, жанан?
 Жасарта жақсаң-ба бизди қайтадан,
 Ессентукидеги сәрўи таллардай?

Таў басында бултлар козғалаң таўып,
 Қой, тыныш кеўлиме салма ғалаўыт.
 Өмирим жайпарахат өтсин ырғалып,
 Ессентукидеги сәрўи таллардай...

Август, 1982-жыл.

ҮШ ОҚ

(Легенда)

Бажбанның баласы ойнар тоғайда,
 Кеклик құс қышқырып жылайды сайда.
 Излеп таўып алса қустың уясын,
 Бир жылан ол жерде болыпты пайда.

Бала ушлап ылақтырды жыланды,
 Палапанын көріп кеклик қуғанды,
 Сол ұақта сес келди тоғай ишинен,
 Сүйсиндирип қулақ салған адамды:

«Адам улы, қандай жақсы баласаң!
 Сыйлыққа сен енди үш оқ аласаң.
 «Аттым!» десең, жықбайтуғын жаўың жоқ,
 Көзи қатты көзмәмбет сен боласаң.

Тири жанға айтпа бул сырды бирақ,
 Дус келгенге атпа оқты заялап.
 Егер айтып қойсаң буны адамға,
 «Аттым» деген оғың атылмас онда ...

Бала үйбетине қашты хәўлирип.
 Бир күни тоғайда жигилдик терип,
 Қоңысының қасымкер баласы менен
 Төбелесип қалды ол ойнап жүрип.

Сол таўназар бала буны сабады,
 Дым қорлығы келди, өксип жылады.
 «Аттым» деди сынған тисин түкирип,
 Қоңсы бала жар басынан қулады.

Бала үйбетине қашты хәўлирип,
 Ержетти бир қызды унатты сүйип,
 Кесе турды буған бир жигит бирақ,
 „Аттым!“ дедн. Ол хәм күл болда күйип.

Қатынға сыр айтпас еркек кемде-кем,
 Шарап ишкен ұақта мақтанып дәкең,
 Сырын айтып қойды. Қалған бир оғы.
 Атқан менен енди көшпейди екен.

Барған сайын болды душпаны мықлы,

Бирисинен бири күшлирек шықты.
 Енди өкиніп жүр жигит өгейсип,
 Тоғай пийри берген ессіз уш оқты ...
Февраль, 1988-жыл.

ЖИГИТТИҢ ЖЕТПИС КӨКЛЕМИ

Ийшанбай Қарақуловқа³
 Атлардың ен алғашқы айламында
 Шапқансыз тасырақлап тай ұағында.
 Ийшеке, қуғанамыз көріп сизди
 Жигирма бестиң үшінши майданында.

Көп сәлем қытай, қыпшақ жағыңыздан,
 Әмудин бойындағы бағыңыздан.
 Қарақалпақ аўылдың шаңлағында
 Ойнап қалған балалық шағыңыздан.

Бир оқыған тең қурбы-қурдасыңнан,
 Жигитлик кеўилиңнің сырласынан.
 "Сүйемен" деп қызларға сыбырлаған
 Туңғыш мухаббатыңның жылғасынан...

Естен кетпес балалық пал татыған,
 Ериссең-де не бир даңқ мандатына,
 Әлипбени үйретип жибергенбиз,
 Профессор болсын деп Алматыда.

Жаңа уяда түлеген, қанатланған
 Қырансан таң ертеде тоятланған.

³ СССР Медициналық илимлер академиясының хабаршы ағзасы, Қаз ССР хәм ҚҚ АССР ға мийнети сиңген илим ғайраткери, бизиң жерлесимиз профессор Ийшанбай Қарақуловқа арналған бул хәзил өлең – қосық хаслында қазақша жазылды хәм Ийшанбай ағаның 70 жыллығына арналған кешеді Алма атада телевидениеден оқылды. И.Ю.

Ентелеп ел хызметин атқарыўда
Көп өттиң азаматлық сынақлардан.

Алым бол десе, даңқлы алым болып,
Еңбегиңниң қаймағы қалың болып,
Солдат бол десе, белге қайыс буўдың,
Ерлик ис коммунистлик арық болып.

Мийримли, кишипейил үлкен болдың,
Жасампаз, жаны сулыў, көркем болдың.
Ҳеш хызметти жатырқап көргениң жоқ,
Нарком бол деген жерде нарком болдың...

Ҳұрметли атак қоймай алып жүрсең,
Жер-жерден дос арттырып, толып жүрсең.
Лектор бол десе, тынбай лекция оқып,
ООН-да медэкспорт болып жүрсең.

Жүрегиңнен жыллы леп жеңил есер,
Жан сәўлең жантасқанда кеўил өсер.
"Бруцеллезден қутқарды Ийшекең" деп,
Алғыс айтып сыйырлар мәңиресер...

Жигиттиң суңқарысаң сөзи берик,
Нар ийдирер сөйлесең гези келип.
Донжуанлық етпейсең, сулыўлардың,
Ширкинай, сүйкенбесе өзи келип...

Той басысаң, отырсаң төрге барып,
Жаслар жүрер өзиңнен өрнек алып,
Надя жеңгей "сүт әкел" деп оятса,
Магазинге жуўырдың шөлмек алып.

Ақ кошқардың мүйизи айшық питкен,
Үй артында тораңғыл үйшик питкен.
Ийшекеңе бурылып қарайман деп,

Көп қызлардың мойыны қыйсық питкен.

Инилер ыңғырыұлап изиңе ерер,
Келинлер қалжыңды тәуір көрер.
Еле-де әрұағыңды шақырғанда,
Нөсерлеп жаұмаса-да, күн гүркирер...

Шегарадан шығысып жазатайым,
Қатты ойнасам, әфуұ ет, ағатайым.
"Хэзилиң қонса атаң менен" деген ғой,
Биздағы аұылыңда өз томатайың.

Сал-сери жоқ өзиңнен озып кетер,
Сенсиз кеұилим торығып, тозып кетер.
Сиз дегенде шайырлық әрұақларым
Жин шақырған порқандай қозып кетер...

Ийшеке, теңеұинди жаңа таұдым;
Өзиңнен айнымас дос, аға таұдым.
Уллы халық, бийик адамлар жасамаса,
"Юорнда" бийиклиги Ала таұдың!

Ғаррылық келсе, бойсынбай, көнбей тұрың,
Көриклисиз жұрт еле күнлейтуғын.
Ғаррылықтың мәденият паркинде-де
Қызық көп дейди жаслар билмейтуғын...

Жигитлер көп жасында-ақ болған жасап,
Жасай бер, сыбағанды молдан асап.
Тек ден саұлык тилеймен. Басқасының
Бәрин-де аласыз ғой қолдан жасап...

Қутлықлап хұрмет тонын кийгизейин,
Сұйгиз десең, көзимнен сұйгизейин.
Көп сулыұдың тамағын қытықлаған
Муртыңды әкел, әкетай,—

муртымды бир тийгизейин!...
 22-декабрь. 1980-жыл. Алма ата.

ӘСКЕРБАЙҒА

Бетиң быдым-быдым, жүрегиң таза,
 Алшағырдай минезиң бар биймаза,
 Үш - төрт милийсадан келмесе қаза,
 Әжелиңнен өлмейсең сен, Әскербай,
 «Ешек дәптерден»

Шақаманнан шайбас буға табылып,
 Услай алмай жүрдик хәмме жабылып,
 Өгизлер түйектен шықты сабылып,
 Сениң жаның тас екен дым, Әскербай.

Ысмамытың шаршап халдан кеткенше,
 Тусыңнан не раўшанлар өткенше,
 Гүректей тислериң қаўсап питкенше,
 Жигитлик дәўранды иштиң Әскербай.

Әўпилдеп жуўырдың жараған нардай,
 Қобыздай қуўсыйды турпатың дардай,
 Арақта әкеңнің қарызы бардай,
 Изине қунжыйып түстиң, Әскербай.

Сени қапқан ийтлер қутырып өлди,
 Сона шақса мәс боп тутылып өлди,
 Еске алар гәптиң енди утыры келди,
 Талантқа суў қоспай иштиң, Әскербай.

Есиктиң аўзында аңқырды ешек,
 Қақаман суўықта ким келди десек...
 Отсыз өжиреде подшипка төсеп,
 Уйқылап жатқаныңды көрдим, Әскербай.

Тоңыртқасы толды жап хәм салманың,
Өңешиң өзгеше, тас екен жаның,
Сол жүристен өлмей аман қалғаның,
Жүримің бар екен еле, Әскербай.

Журт айтысар енди сени қойды деп,
Қарар оған қатты тәсир қылды деп,
Жойтылған қәлемин таўып алды деп,
Ес барда етегин жапқан Әскербай.

Ишинде бар гүмбирлеген шайырлық,
Ендиликте қалсаң оннан айрылып,
Илхәм периштеси бақпас қайырылып,
Нашарға нәзериң түспес, Әскербай...

Февраль, 1988-жыл.

ПЕРИ МИНГЕН АТ

Сондай бир күш хұкими хөктем ...

А. Блок

Сейисханаға азанда келип,
Сейис күнде хайран қалады:
Аты қара терге шомылып,
Оқыранып зорға турады.
Аўырғанды бәлким жаныўар,
Деп суўлыққа байлады андыз.
Ертең де сол аўхал тәкирар ...
Әжепленип сейис уйқысыз,
Таң асырып аңлыды кеште.
Түн жарпында қулыплы дәрўаза
Өз-өзинен ашылды әсте.
Ат тыпыршып болды биймаза.
Хәм изинше аппақ денели,
Қара шашы бөксесин жаўған
Жалаңаш қыз кирип келеди,

Салдыр-гүлдир ат аяғынан
 Кисен түсти. (Көрди хәммесин,
 Еси кетти сейис сорлының).
 Жалын сыйпап қыз ақ мәммесин
 Омырауына басты торының.
 Ат жууасып, бир тепсинди де,
 Қыйпақлап қыз хәмирине көнди.
 Жалын қармап бир секирди де,
 Қустай ушып қыз атқа минди,
 Пәрсиз оқтай қаңрып сайгүлик,
 Кетти жүйиткип қула далаға.
 Түс көргендей сейис хәўлирип,
 Қала берди сейисханада ...
 Сол дегендей хәр күни кеште
 Ел уйқыға жатты-аў дегенде,
 Келер илхам периси әсте.
 Кисенлеўли ат қусап мен де,
 Тыпыршыйман оны сағынып
 Ашық болып қозар дәртлери
 Хәмирине үнсиз бағынып,
 Көтеремен еркеликлерин.
 Пери минген аттай азаплап,
 Ол жанымды қыйнар бәрхама
 Дәртлеримди төгип қағазға,
 Таң атқанша қәлем тартаман.
 Март, 1988-жыл.

БЕРДАҚТЫҢ ДУЎТАРЫ

(Шайырдың дуўтарын шаўлығы музейге тапсырғанда)

Ҳаслың сениң ағаштандур,
 Сөйле дуўтар, сөйле дуўтар!
 Ҳаўазың толы әрмандур,
 Дәртиң баян әйле дуўтар.

Уллы шайыр ийең болған,
 Құлағыңа бүлбил қонған.
 Талай тойларды атқарған,
 Даңқың белли елге, дуўтар.

Гөне заманның гүәсы,
 Шарханаңда саз ағласы,
 Бердақ бабамның муңласы,
 Дәртиң баян әйле, дуўтар.

Гүмбирлеген сазға байсаң,
 Дәртлеримди қозғағайсаң.
 Гүңиренип неге жылайсаң?
 Тилиң болса сөйле дуўтар!

* * *

Дәрья көк теңизге қуйған арадан
 Қашықлаўда өсти бир түп қараман.
 Айдос баба саясында түсленип,
 Күнхожадан бийлер кеңес сораған.

Теңсиз урыс барар Ыатан жеринде,
 «Азатлық» ураны халықтың тилинде.
 Масайрайды қылышынан қан тамып,
 Хан ләшкери қарақалпақ елинде.

Ерназар алакөз алыс қорғанда,
 Ханға қарсы қайтпай саўаш қурғанда,
 Сатқын ағайинлер арқадан атып,
 Жаўға жығып берди, өлди әрманда.

Жаралы ийеси жалын қармаған,
 Бир ат сонда қарғып Қазақдәрьядан,
 Пәрсиз оқтай қаңғып услатпай кетти,
 Ала қуйын шаўып елден армаған.

Ел сүйген бағадыр, жас суңқар еди,
 Ашықлық ышқында бийқарар еди.
 Урыс питкен соң қосылыўды аңсаған,
 Айдан арыў қалыңлығы бар еди.

Атын байлап, сүйенгени қараман,
 Қан сорғалар қылыш тийген жарадан,
 Бир дийдарын көрип өлсем ярымның,
 Деген әрман бир кетпейди санадан.

Ашықлардың алып ушып жүреги,
 Талай күтип, талай бунда түнеди.
 Бүгин ақшам усы терек астында,
 Ушырасыўға ўәделескен күн еди.

Түн ишинде яр келгенин билди ол,
 Ырза болып мыйық тартып күлди ол.
 Қуўдай сыңсып қушақлаған ярының,
 Қолында көз жумып жигит өлди сол.

Қыз айтыпты дейди: «Тәңирим, ал мени!
 Ярым менен бир топыраққа сал мени!»
 Қыз тилеги қабыл болған деседи,
 Былай болған тилегиниң келгени:

Шаң көтерип шамал есипти дейди,
 Сел-сел құйып, бултлар көшипти дейди,
 Даўыл уйытқып қараманның үстине
 «Шатыр» етип жасын түсипти дейди ...
 * * *

Теберик дуўтарды қолға аламан,
 Қарайман да, түрли ойға таламан.
 Самал шақырып сөйлеп турғандай болар,
 Өзегин өрт шалып күйген қараман.

Болыпты ол гезде дуўтаршы уста,
 Хәрдайым тың-тыңлап иркилген туста,
 Хәр ағаш өзінше саз шертип турар,
 Оны көрсе ызыңлаған қамыс та.

Ызың-ызың сеслер келер даладан,
 Самал ессе, қуўрай сыңсып жылаған,
 Бүртик жарған жөнеўиттиң қабығы,
 «Кесип алып, сырнай соқ» деп сораған ...

Сол уста бул жерге келген деседи,
 Күйген дарақ дәртін билген деседи.
 Дуўтар ислеп сол қараман ағаштан,
 Бердаққа апарып берген деседи.

Хәм ол айтқан дейди: «О, дана шайыр!
 Халыққа ығбал излеп боларсаң сайыл,
 Арнап соқтым, ал сен усы дуўтарды,
 Сөзиңе, сазыңа заманлар қайыл ...»

Устаны алғыслап, жанға теңгерип,
 Шайыр қолға алды, дәске өңгерип.
 Сөз ағласын, саз ағласын сүйсинип,
 Халық тыңлады қуўдай мойнын төңкерип.

Йошлы қосық! Бир күш бар-аў өзиңде,
 Жымбырлап енесең сана-сезимге.
 Кеўиллерде бәхәр гүли ашылар,
 Бақсылар хәўижге минген гезинде.

Тебериксең уллы шайырдан қалған,
 Бақсы қыз Хұрлиман сенде саз шалған.
 Қаражанның қашқан аттай елеўреп,
 Сени сөйлеткенин сүйип қалғанман.

«Яр, сен қал енди» деп хош хәўаз Есжан,

Жапақ бақсы гүрлеп дәрьядай тасқан.
Бүгин көрдим Генжебайдың қолында,
Жаңла дуўтар, қәне жаңадан йошлан!

Сазды сүймегеннің үйи күймесин,
Ғәриплер сағынсын Сәнем сийнесин.
Өзегин өрт шалған қараман ағаш,
Ашықлардың әрманынан сөйлесин ...
Май, 1988-ж.

ӘЖИНИЯЗ ШАЙЫРДЫҢ САМАЛҒА ШАҒЫНЫҰЫ

Кел, сен сәўбетлес бол бизге, хәй самал!
Еглерге зорым жоқ, зарым бар мениң.
Ушардан оқ жеген сүйлиндей мысал,
Сарқып ушар ғана қалым бар мениң.

Мийрибансаң, тәбизиме түсерсең,
Анамның ақ жаўлығына усарсаң.
Пешанамнан сыйпап-сыйпап есерсең,
Бүгин сенлик рузығарым бар мениң.

Бәлент таўға барсам, басында қары,
Сел-буршақтан жаўрар оның да қалы.
Қәўесетли, бир-биринен ғаўғалы,
Саў басымда саўдаларым бар мениң.

Кеўил алғам-далғам, жүреклер сазып,
Бұлбил құс уясы қалды қулазып.
Жүк артайын десем, қәтеби жазық,
Көш артында жайдақ нарым бар мениң.

Саз шертейин десем, сазым келиспес,
Айнаға қарасам, жүзим келиепес,
Адамларға айтсам, сөзим келиспес,

Келисиксиз намаларым бар мениң.

Дәўлет қайтып, исиң шапса насырға,
Дослар өсек айтар ошақ басында.
Сондайда сен пәрўанасаң қасымда,
Дурыслығымды тән аларым бар мениң.

Қайғы-ғам шадлықты аңлыўын қоймас,
Сум пәлек биз бенен ойынға тоймас.
Базы бир ислери ақылға сыймас,
Соншелли не гүналарым бар мениң?

28-июнь 1988-жыл

АМИРА АЗАПЛАРЫ

Та встреча краткая, земная.
И.Бунин.

Кеште ойын көриўге де қорқаман,
Капрон кирпичлер, сүрмели көзлер
Мени көрип, үнсиз биреўди излер,
Кимди излегени түсиникли маған...
Репетиция тәнеписинде
Бул ойнақы көзлер бояўсыз ўақта
Мени көрип, күлимлеген пишинде,
Жуўырысар еди әлле қаяққа.
Олар дүркиресип қара қуўлардай,
Сулыў қәдем таслар жәйран жүристе.
Шығар арасынан суўырылып талдай,
Қара триколы дилбар периште.
Өнердиң қайсысы болса-да азап,
Жүзинде моншақ тер тамшысы менен,-
Қатал маэстро оларды узақ
Қуўады музыка қамшысы менен.
Аяқлар сырқырар, кебер еринлер,

Қалпе түлеткендей жас туйғын қусын.
 Қара триколы бул назәлимлер
 Сахнада аққуұдай жүзиұи ушын.
 Аўлақ таныс скамья бар бунда,
 (Енди не нәрселер түспейди еске!)
 Тиз шөгип отырып оның алдында.
 Қанаған аяғын таңаман әсте,
 Ол шашларым менен ойнап отырар:
 «Ақ шаш сизге сондай жарасар еди ...»
 «Усылай күттирсең, ол-дағы болар...»
 Қызлар бизге урланып қарасар еди.
 Тәнепис құрғыр-да таўсылды эне,
 Тағы зал аўзында жалғыз қалдым мен,
 Қатал маэстро оларды және
 Қуұады музыка қамшысы менен.

* * *

Суў бойына барыўға да қорқаман,
 Гүзги кеш. Жап тынған. Жағалақ аўлақ.
 Үш түйир қып-қызыл жийде машаўлап,
 Уша баста жанар.
 «Булар ғарғадан
 Қалай аман қалған?» дедиң суқланып.
 Мен алдым тикенге тырналып барып.
 Үш жулдыз үзгендей айдың қасынан,
 Путақшаны алып кедим жаныңа,
 Хәм қуұандым сениң қуұанғаныңа.
 Гүмис жапырақларын үплеп, абайлап.
 Алып жүрдің, үзип жемедиң бирақ.
 «Неге екеў емес,... үш жийде булар?»
 «Бәлким, ким билипти ... үш балам болар...»
 Деп шадлы ушқынлар ойнап көзиңде,
 Көкирегиме қойдың сулыў басыңды.
 Умыттым дүньяны хәм-де өзимди,
 Қапалықты, жеккеликти, жасымды ...

* * *

Мен таўларға шығыўға-да қорқаман,
 Ах, қандай көркем Хунзақ жоллары!
 Жол өрмелеп барар бултлардан ары,
 Шайырлар аўылы Цадаға таман.
 Қойсуў гүрлеп ағып жол ернегинде,
 Бир нәрселер айтар авар тилинде.
 Жар таста желбиреп қызыл көйлегің
 Сен қуўанып қарақалпақша сөйледің.
 Хәм мениң ийниме асылып турып,
 Қышқырдың еркелеп артқа бурылып:
 «Айтшы Қайсын аға, не деп тур дәрья?»
 «Неге мен дәрьяман, ах ессиз дүнья!
 Неге абрек-жигит емеспен деп тур.
 Бул суў да өзিনিң дәртин сөйлеп тур...
 Қәне, отырың тез машинаңызға,
 Расул күтип тур көпир аўзында ...

* * *

Ақшам жалғыз қалыўға-да қорқаман.
 (Қалмасқа не илаж?...)

Гей күни кеште,
 Гүңгирт ай сәўлеси дирилдеп әсте,
 Айнадан сығалап қарағанында,
 Уйқылы сулыўдай мениң жанымда
 Сен жатасаң үнсиз, ерниң қаязып,
 Билезикли қолда саўсақлар жазық.
 Суп-суўық пешанаң...
 Жоқ, енди тамам!
 Қәлем дирилдейди буннан армаған...
 Хәр жүректің өз жарасы бар дейди.
 Тыртық болып питсин, питпесе жатсын.
 Базда шырт уйқымнан оятсын мейли,

Сарғайып тиришилик таңларым атсын...

* * *

Отырыспаға барыўға-да қорқаман,
 Ол жерде көп шадлық сазларын шалар.
 Маған тост берерде тым-тырыс болар.
 Мен сонда кеўилли болып жортаға,
 Тырысаман журтқа мәлел бермеске
 Хәм-де қасымда бос орынға әсте
 Урланып қарайман.
 Бос қалған уя...
 Ол да жоқ,
 Сен де жоқ...
 Ялғаншы дүнья!

Сентябрь 1988-жыл.

ӨМИРЗАЯ ЖУЛДЫЗЫ

1

Өмиримнің кешинде, геўгим түскенде,
 Таўлар қабағында жанар бир жулдыз.
 Кийиклер урланып қақ суў ишкенде,
 Қәпелимде бирден сөнер сол жулдыз.

Жоғалтқандай сырлы сақыйна жүзик,
 Бир сулыў әрманлы көзлерин сүзип,
 Хәр қараған сайын баўырымды үзип,
 Ақшам түслериме енер сол жулдыз.

Аспан жийегинде жанғаны неси,
 Жанып турып демде сөнгени неси?
 Азаплап бизге пәнт бергени неси,
 Жанымды отларға салған сол жулдыз?

Айралық азабын кеўлинде гизнеп,
 Жаўтаңлап қарайман мен оны излеп.
 Жасаўдан да зыят бир ғайры ләззет
 Алдап әкеткен-бе? Қәне сол жулдыз?

Анам айтар еди оның тәрийпин,
 Әрманлы нашардың муңлы тарийхын,
 Көзден бир-бир ушқан яңлы бар уйқым,
 Өмиримнің кешинде сөнген сол жулдыз.

Мөлт-мөлт етип муңлы қарар да турар,
 Биреўди излеген болар да турар.
 Жел үрлеген шамдай сөнер де қалар,
 Ел аўзында ертеқ болған сол жулдыз.

2

Паналаған көл жағасын, таў шыңын,
 Жалғыз үйи турар еди аңшының.
 Мөлдир булақ көлге қуяр жылтырап,
 Өриминдей түсип қалған қамшының.

Жазғы түнде сол булақты жағалап,
 Баўырыңда нәресте бар шақалақ,
 Қыз жуўырар албырақлап көл бетке,
 Қуўдай сыңсып жылап барар «апа» лап.

Еситкендей апасы жоқ сорлының,
 Қызын хәм де емизиўли бир улын
 Қалдырып көз жумған әрманлы ана,
 Билсе еди өгей шеше қорлығын!

Еситкендей әкеси жүр таўларда,
 Қулан қуўып, арқар атып аўлаўда.
 Үйине еки-үш күнде бир келер,
 Қашан келсе үйде қатын шаўлаўда...

Қыз барар үкесин баўырына басып,
 Қорқып, албырақлап, ақылдан сасып,
 Қасында бар қаптан ийти аңшының, -
 Тири жетимлердің садық жолдасы.

3

Бул истиң мәнисин айтсам мен деген,
 Бийкар дерсең бул дүньяны кең деген.
 Көргенлер жағасын устар, тоба деп,
 Көрмегенлер ертек сөз деп сенбеген.

Ертек емес, ертеде журт көрипти,
 Ана байғус әрман менен өлипти.
 Өгей шеше, сол анадан туўылған
 Нәрестениң жүрегине жерипти...

Бесиктиң жанында жатқан қыз байғус,
 Шоршып ояныпты көрип жаман түс.
 Пейлин аңлап жаўыз өгей шешениң,
 Қашты өз үкесин алып асығыс.

Айды жоқлап еди, көринди ай-да,
 Жұлдызлар да болды аспанда пайда.
 Отырды қыз таңның атыўын күтип,
 Көлдің жийегинде құпия жайда.

Бир ўақта гүўилдеп бир даўыл есип,
 Қамыслар сыпсыңлап, гүўлеп сөйлесип,
 Көл шетине ығып келипти дейди,
 Сонда тербетилип бир алтын бесик.

Қыз байғус қуўанды ҳаўлығып қарап,
 Үкесин сүйди-де жатқызды орап.
 Етегин шербенип суўға түскенде,

Бесик ығып кетти сәл аррағырақ.

Бесикти тутсам деп хәрекет етти,
Абайламай терең ийримге жетти,
Қәпелимде гүрпилдеген ақ толқын,
Қызды көмип, бірден батты-да кетти.

Жүрек-баўырын ништер тилгендей болды,
Түс көрип атырып өлгендей болды,
Бир топар қыз этирапында сыңқылдап,
Буну ермек етип күлгендей болды.

Суўперилер еди күлискен булар,
«Периде мийрим жоқ» деген сөз-де бар.
Шешиндирип муздай қоллары менен,
Бийгүна сулыўды әкетти олар...

4

Ийт жағыста шыр-пыр болды қаңсылап,
Бир сумлық сезгендей жаныўар жылап,
Өзин суўға атты қыздың изинен,
Қутқара алмады ийесин бирақ.

Тислеп алып шықты көйлегин ғана,
Тәғдирдің исине ким турар ара!
Жылап атқан нәрестени айланып,
Көлге қарап улыды ийт бийшара.

Ким умытар бул азаплы кешени,
Қарғанып киятқан өгей шешени,
Көрген ўақта әлле неден сескенип,
Ийт жүреги қалтырады деседи.

Дүньяда не жаман, - жериклик жаман,
Жерик асын жесе, қалармыс амам.

Бирақ сол тас туўғыр өгей шешениң
Жаўыз нийетине шыдамас адам.

Адам туўе, ийтиң жаны түршикти,
Шалаўытлап қорғаныпты, урысыпты.
Қыздың жоқ болғанын билип қуўанып,
Ислемекши ойындағы қырсықты.

Келди нәрестеге жуўырып алып,
Баланың жүрегін суўырып алып,
Жеп маўқын басыўға асықты сондай,
Отқа таплап сәл-пәл қуўырып алып.

Пышақ шықты жылтырап жең ишинен,
Сол ўақта бас салды ийт келип бирден.
Қашты өгей шеше қаны сорғалап,
Алба-дулба болып шыққандай гөрден...

5

Соннан берли байғус аңшының қызы,-
Тәңирим аяп, жұлдыз болыпты өзи.
Хәр иңирде таў артынан сығалап,
Қарайды сол Өмирзая жұлдызы.

Ессиз сулыў буўлығып көз жасына,
Сығалап қарайды көл жағасына,
Жаўыз өгей шеше өткен ақшамы
Келди ме деп үкесиниң қасына.

Жыллар өтпес, күнлер батпас санаса,
Бала ойнап отыр енди қараса,
Қапталында ийти жатыр гүзетип,
Торсық шеке ул болыпты тамаша.

«Изеп бастырмайман ҳеш бир жаўызға,

Қәтиржам бол, сулыў» дегендей қызға.
 Қаптан ийт бир улып қояр иңирде,
 Қарап таў артында туўған жулдызға.

Шүкир етип тәғдирине бағынып,
 Жулдыз уйықлар түн пердесин жамылып.
 Ертең және қараў ушын бир заман,
 Жердеги сол жас өмирди сағынып...
Август, 1988-жыл.

ӘЖИНИЯЗ

(Дала Орфейи)

Опера ушын либретто⁴

ӘЖИНИЯЗ—шайыр.

ХАНЗАДА—дийқан қызы.

ПИРИМ БИЙ—Бозатаўдың бийи.

ПАНА ХАН— Қоңыраттың ханы.

АЙБӨРЕК—Пана ханның қызы.

БЕРДИ ИНГИЛИС —Англияның тәрелдары.

СЭРДАР.

НАМӘЛИМ ЕЛДИҢ ПАТШАСЫ.

МУШАИРА АҒАСЫ.

ЖАЙ УСТАСЫ.

ШОПАН.

БИЙЛЕР. ДЫЙХАНЛАР, НӨКЕРЛЕР, ОЙЫНШЫ ҚЫЗЛАР.

Ұақыя 1860—жыллары Қоңырат әтирапында, Бозатаў бойында өтеди.

БИРИНШИ АКТ

⁴ Бул либретто негизинде композитор Н.Мухаммаддинов биринши қарақалпақ операсын дәретти хәм ол 1987 жылы сахнаға қойылды.

БИРИНШИ ПЕРДЕ

КӨРИНИС

Бозатау бойында наұрыз сейили.

Х о р о в о д

Наұрыз келди, нур жаўғай,
Басқан изи гул болғай,
Питик болғай дақыллар,
Жылым жақсы жыл болғай.

Наұрыз келсе нетермен,
Мен сейилге кетермен.
Әткөншектің астында,
Ярым, сени күтермен.

Наұрыз келди, қар кетип,
Жыл қусындай жарқ етип,
Рахметинен нур жаўғай,
Жылым жақсы жыл болғай.

Шопан жигит

Келиң, дүрдана қызлар,
Сейил етип тойлайық!

Биринши Қыз

Келиң, ғошшақ, жигитлер,
"Хәкке қайда" ойнайық.

(Х о р о в о д)

— Хәкке қайда?
— Уясында.

- Неғылып атыр?
- Кесте тигип...
- Кестеси қандай?
- Алақандай.
- Кимлер ушын?
- Беглер ушын.
- Дәрұазасы қаннан?
- Өте бериң мыңнан.

Шопан жигит

Халайықлар, қууаныңлар,
Шайырымыз киятыр!

Қыз

Сарғайып сағынып күткен
Ағажаным киятыр.

Жигит

Хийұада гүмбези даўұар—
Медресени питирип,

Қыз

Бозатаўдың бұлбили,
Зийұарымыз киятыр.

Ж и г и т

Қоңыраттың сөйлер тили —
Әжинияз киятыр!

КӨРИНИС

Хийўада медресе питирип қайткан Әжинияз. шайыр ел-журтына деген сағыныш қосығын айтады. Қызлар шайырдың китап, дәптерлерин қолынан алып, көкирегине басады. Жигитлер ырғалып, "бармекен ҳа бармекен" деген нақырет пенен шайырға ҳаўаз қосады. Ал қызлар бул мухаллестиң намасына ойынға түседи.

ӘЖИНИЯЗ

а р и я

Ҳэй, шопан, бергил хабар,
 жайында еллер бармекен,
 Үйрек ушып, ғазлар конған
 айдынлы көллер бармекен.
 Зәрре әптаб түспеген
 қырмызы гүллер бармекен,
 Гүл юзук, тили сужук,
 шашы сүмбиллер бармекен,
 Ата-ана, дос-яранды
 көрер күнлер бармекен?
 Ақшамы бийдарман мен
 ядға түскен заманда,
 Кеўил қусым пәрўаз әйлер
 бәрҳама сен таманға,
 Ели-халқым, абырайым—
 асқар таўым аман ба,
 Ата журтым, әрманым —
 Бозатаўым аман ба,
 Қәдир билип, ойнап өскен
 яру-жоралар бармекен?

Даўыслар

—Ели журтын, яр досларың
 Тегис аман. Кел, шайыр!
 —Әжиниязжан, аман-есен келдиң бе!

Айбөрек кәнизеклери менен келеди,

АЙБӨРЕК

а р и я

Жигит аңламас машуғын,
Қыз кеўлиниң әрманы бар.
Қызыл гүлден баскасының
Қызыллаулы қырманы бар.

Бүлбилдей таң сәхәр шағы
Аңсаған өз ұисал бағын.
Сийнемде ҳәсиреттиң дағы,
Дәртимниң не дәрманы бар?

Бир кийиктиң жуп ылағы
Таласып ишер булағы...
Несип етсе ығбал бағы,
Хәр кимниң өз дәўраны бар.

Қәнизеклер ария ўақтында шыйратыўлы тус кийизди билеклеп "Кийиз басыў" ойынын атқарады. Ойын питкен соң тус кийизди шайырдың аяғы астына паяндоз етип жайып таслайды.

ӘЖИНИЯЗ

Ҳа, хан қызы, Айбөрек мәс, бармысаң!

АЙБӨРЕК

Көп зарығып күткен шайыр, бармысаң!

ӘЖИНИЯЗ

Атаңыз хан болып минипти тахтқа,
Бизиң өз ханымыз мүбәрек болсын!

АЙБӨРЕК

Биз ойладық жүрсеңиз де узақта,
Қутлы қәдемиңиз мүбәрек болсын!

КӨРИНИС

Пирим бий баслаған халық ўәкиллериниң тобы
келеди. Бул топарда жай устасы, дыйқанлар,
балықшылар өнерментлер бар.

П И Р И М Б И Й

Сөйлер тилим,
Дилўарым, аман келдиң-бе?

Даўыслар

Сөйлер тилим, Дилўарым, аман келдиң-бе!

ПИРИМ БИЙ

Шайыр иним,
Зийўарым, аман келдиң бе!

Даўыслар

Ел муңшысы,
Зийўарым, аман келдиң бе!

ӘЖИНИЯЗ

Ассалаўма алейкум,
Ел ағасы, бармысаң!
Елим деп ентелеген
Бий аға, тәндармысаң.

Даўыслар

Елим деп ентелеген,
Бий аға, тәндармысаң!

ПИРИМ БИЙ

Қаршыға қустың баласы,
Қайыңда болар уясы.
Қайың басын қар шалса,
Қайғыда болар анасы.

Жылқышы қустың баласы
Жылғада болар уясы.
Жылға түбин суў алса,
Жылайды дейди анасы.

ӘЖИНИЯЗ

а р и я

Көкке пәрўаз етип ушқан
Қусларда хәм уя болур,
Елим, сен ядыма түссең,
Қапа кеўлим зия болур.

Көпдур көңилимнің жарасы,
Қарақалпақтың кең даласы,
Хәтте шөлдеги сорасы,
Мисли мехригия болур.

Арасатлы бул сум заман,
Теңиз үстин қаплар думан,
Алтаўыз алалық жаман,
Бирлескен ел дана болур.

Көпшилик

Алтаўыз алалық жаман,
Бирлескен ел дана болур.

Жай устасы

Уллы сейил шадияна,
Рәхметли күндүр бүгин.
Ер азамат елге пана,
Исенишим сендур бүгин.

Бир күн сәўбет қурса елиң,
Сол күн кеўлиң әнжам сениң,
Көңилимниң сарайы мениң
Хәм бәлент, хәм кеңдур бүгин.

Бәлент имарат көркине,
Ғыш коярман мен хәр күни.
Наққаш болсаң сөз мүлкине,
Тамашетер күндур бүгин.

ӘЖИНИЯЗ

Хәнериң бизге өрнекдур,
Усталы ел дүзелмекдур,
Сизге илтипатым көпдур,
Мәдарым өзиңдур бүгин.

Хәмме кетеди.

КӨРИНИС

Кеш түседі. Сахнаға Ханзада шығады. Қолында нағыслы шайқалта бар.

Х А Н З А Д А
а р и я

Колаң шашқа тарақ батпас,
Жазылып тарайын десем,
Ай сынығы айна болмас,
Сүзиліп қарайын десем.

Капа кеўлим ғамға толы,
Адасқан бир ақ қуў болып,
Қылдан жиңишке қыздың жолы,
Жол тауып барайын десем.

Көринсе де яр қарасы,
Алыс болып тур арасы
Питпес кеўлимнің жарасы,
Бахтымды сынайын десем.

КӨРИНИС

Тал шыбықты тай етип минип жас бала келеді.
Ханзада қууанып, оның айдарын сыйпап қосық айтады.

Х А Н З А Д А

Айнанайын иним мениң,
Ай келбетли дийдарыңнан.
Апақ айлансын, айлансын
Желбиреген айдарыңнан.

Жигит боларсаң сендағы,

Мәс гезерсең ышқы бағын.
 Қыз кеўлин отларға жағып,
 Безерсең көп қардарыңнан.

Қалар балалық майданы,
 Болғыл жигиттиң султаны.
 Берип мынау шайқалтаны,
 Хабар келтир Зийұарымнан.

Суйдим десе, "жалған" дегил,
 Хабарың жоқ ярдан дегил.
 Тауып алдым жолдан дегил,
 Бозатаудың бойларынан...

(баланы бетинен сүйеди хәм бала кетеди).

КӨРИНИС

Ханзада жалғыз өзи. Көк жийекте аўыл үстинен
 үштен туўған ай қыяғы көринеди. Қыз таза айға
 сүйсинип, ырым қылып, тәжим етеди.

ХАНЗАДА

Таза ай, таза жылларға
 Жеткере бергей илайым.
 Ашықлар жүрген жолларға
 Сәўлеңди шаш, таза айым.

ЕКИНШИ ПЕРДЕ

Қоңыратта Панаханның сарайы. Хан, бийлер,
 уламалар хәм басқа да сарай адамлары. Ханға хошемет,
 сарайда салтанат.

Х о р

Бахтымызға аман болың,
 Күдиретли ханымыз!
 Хызметіңде құрбан болсын
 Жанымыз, жанымыз.

Сиз өзиңиз байтерексиз
 Салқын ғана саялы.
 Биз саянда пухараңбыз,
 Хәмириңе опалы.

КӨРИНИС

Фанфара. Өз адамлары менен Берди ингилис келеди
 хәм ханға сый-саўға тартады.

БЕРДИ ИНГИЛИС

Ўа, Пана хан, тақсыр хан,
 Уллы Коңырат ийеси!
 Аўфарин, достым, саған,
 Шын ақылдың дәнеси.

Англиядай уллы ел
 Жәрдем қолын созбақшы,
 Таж - тахтың уллы елдің
 Панайында болмақшы.

Қуўан, достым, Панахан,
 Сүре бер шадлы дәўран.
 Уллы ингилис патшасы,
 Сизге мәдаткар мудар.

КӨРИНИС

Пирим бий баслаған бир топар бийлер, кәтқудалар, жай устасы хәм басқа да халық ўәкиллери келеди. Олар қуўанышлы. Сарай шардәреси алдына Бутаковтың флотилиясы жалтылдап жүзип келеди. Хәммениң нәзери сонда болып, қуўанышлы қозғалыс пенен қосық айтылады.

ПИРИМ БИЙ

Ўа, ханымыз, сүйинши бер,
Тәңирим тилегиңди берди!

Х о р

Ушан кеме менен ҳәзир
Русияттан жәрдем келди.
Турған едик айдай қарап,
Мискин елдиң ҳалын сорап,

Хор

Үмит желқомы жалтырап,
Дос, ўәдели жерден келди.

Қуўанышлы бар халайық,
Жүриң дәрьяға барайық!
Досларды қарсы алайық,

Х о р

Биз күткен ақ желқом келди,
Русияттан жәрдем келди.

БИРИНШИ БИЙ

Русияттан жәрдем келди,

Тез барып күтип алайық.

ЕКИНШИ БИЙ

Онда турған не бар екен,
Ақыбетине қарайық...

ЖАЙ УСТАСЫ

Көптен күткен тилегимиз,
Усы үмит ушанында.

БЕРДИ ИНГИЛИС

Хай, сен молла Пирим,
Кеўлиңде көпдур кириң,
Ылақпа өз басыңа,
Хан айтқан жолдан жүриң.

ПИРИМ БИЙ

Ұай, сен Берди ингилис,
Бул бизиң өз исимиз...

БЕРДИ ИНГИЛИС

Англия турғанда
Русиятты күсермедің.

ПИРИМ БИЙ

Берди ингилис—сары шайтан,
Тап болдың бизге қайдан!...

(Ханға)

Өз аўзың менен елге,
 Айт, ханым, шешимиңди.
 Өзиң шақырған жәрдемнен
 Бас тартасаң ба енди?

ПАНА ХАН

Ҳа, байғус молла Пирим,
 Жөнсиз қызып кетесең.
 Патшалық саясатқа
 Араласып нетесең,
 Патшалық саясат бул,
 Дегишли дәрьядур билсең.
 Бүгин буннан, ертең аннан
 Ағып атады көрсең...

ЖАЙ УСТАСЫ

Қараң, әне жағысқа!
 Бутаков деген мырза
 Уллы ушан кемеде
 Жәрдемге келип ҳазир
 Жууап күтип тур сизден.

ПАНА ХАН

Бул жағыс сондай жағыс,
 Түрли кемелер өтер.
 Айдап әкелген самал
 Қайтадан алып кетер...

ПИРИМ БИЙ

Орыстың бул ушан кемесин
 Самал емес айдап келген.
 Ол келди бизге жәрдемге,

Халықтың тилеги менен.

БИРИНШИ БИЙ

Күтип алмас болсаңыз,
Не ушын шақырдыңыз?
Орынборға ат жоллап,
Не ушын хат жаздыңыз?

ПИРИМ БИЙ

Дәрья хәм өз аңғарын,
Өзгертпес бүйтип бирден.
Патшалық саясатыңыз
Минезиңиздей екен.

БЕРДИ ИНГИЛИС

Хан көрмеген қарақалпақ.
Ханның бетинен алма.

ЖАЙ УСТАСЫ

Берди ингилис, бизиң иске
Өйтип иритки салма.

ПИРИМ БИЙ

а р и я

Ұа, ақ желқом, уллы үмит желқомы!
Жыл құсындай сен жарқ етип келдиң бе.
Ұа, сен әрман, алыстағы жанған от,
Жылытпай-ақ бир жалт етип сөндиң бе.

Самал ессе теңиз беттен арқадан,

Күттим сени иңкар болып хәр заман,
 Дәрьядайын дегиши көп тар заман,
 Кемемди ийримге айдап келдің бе.

Сен кетерсең, мен хәм буннан кетермен,
 Ғәрип елдің ғамын жоқлап өтермен.
 Ақ жағыста сени ақсап күтермен.
 Кеўлимдеги ықласымды сездің бе!

КӨРИНИС

Пирим бий топары кетиўге ықғайласқанда Әжинияз келеди.

ӘЖИНИЯЗ

Еглене тур, Пирим бий!
 Бийтке өкпелеп,
 "Тоңды отқа салмайық.
 Еглене тур, Пирим бий,
 Азғана ел
 Аўыз ала болмайық.

ПИРИМ БИЙ

Халқымның сөйлер тили,
 Жүгинемен мен саған.
 Шөлмек сынды тутқадан,
 Дәнекерши бол оған.

х о р

Халқымның сөйлер тили,
 Жүгинемиз биз саған.

ПАНА ХАН

(Тахтынан тусип шайырға хұрмет көрсетип)

Сән - салтанат бағының
Келши ғошшақ бұлбили!
Жөнге түспес елимди
Ақылландыр бул күни.

ӘЖИНИЯЗ

а р и я

Ләбзи ғалал, диянатлы,
Сөз сәдебин үзип болмас,
Оң қол менен жазған хатты,
Сол қол менен сызып болмас.

Көп тилеги улуғ умман,
Юз угурип болмас оннан.
Кеңесикли пишкен тоннан
Кемис таўып, бузып болма;.

Ел ағасы елин баслап,
Әдалат дизгинин услап,
Бирдиң марапатын хошлап,
Көпшиликтен безип болмас.

Зийўар айтур көпдур ақым,
Әдиллик болсын дәрғақың.
Ел тилегин бергил, шақым,
Олсыз дәўран қызық болмас..

ХАН

Бәрекалла, шайыр, саған,
Хош келипсиз көрмек ушын,

Тәлим алыпсыз Хийұадан,
Ханға ақыл бермек ушын...

ӘЖИНИЯЗ

Тапаұйтлы сөз айтса шайыр,
Халқыдур сағасы аның,
Ханға қырық кисиниң ақлы
Өз өзинен питпес, ханым...

БЕРДИ ИНГИЛИС

Шайыр ақыллы-мыш ханнан,
Бул гәптиң нақышын кериң...

ӘЖИНИЯЗ

Иблис ғұлғуласы арбап,
Жыландек шақышын көриң...

Улама

Хан хәмири — қуда хәмири,
Бәржай етпек пухарасы.

ӘЖИНИЯЗ

Бүгин бизиң ханымызға
Мас келмей тур букәрасы.

ПАНА ХАН

Сен хәм түспедиң тәбизге,
Нәсийхатың бәс қыл, шайыр!

БИРИНШИ БИЙ

Сөздің қашты диянаты,
Бул айтыстан қандай қайыр?

ПИРИМ БИЙ

Ханым, және өтинемиз,
Ел тилегин бәржай етиң!

ПАНА ХАН

Хан хәмири бир болады,
Қайда кетсең, сонда кетиң.

Көпшилик

Әстапурла, болды қалай?
Ауыз бирлик ириген бе.

ПИРИМ БИЙ

Көл сууы ийисленер солай,
Балық бастан ширигенде...

ӘЖИНИЯЗ

Хан менен бий қатты кетти...

ПАНА ХАН

Жоқ, тәуелле питти, шайыр.

ӘЖИНИЯЗ

Ға, Пирим бий, еглене тур.

ПИРИМ БИЙ

Жоқ, мендағы кеттим, шайыр.

ЖАЙ УСТАСЫ

Ўа, Пана хан, Қоңыраттың
Енди сендей ханы жоқ.
Бозатаў бойына көшип,
Сонда қорған саламыз.

(Пирим бий топары кетеди)

КӨРИНИС

Хан топары, Берди ингилис, шайыр..

ПАНА ХАН

Берди ғардаш, уллы сәрдар,
Қулақ сал, достым, мийманым.
Елдің тели-тентеги бар,
Аўыр алмаң гәпин аның.
Қоңыраттың дәрўазасы
Сизге ашық, гилти тайын.
Тартсын тентеклер жазасын,
Пирим бийдің бер сазайын.

(Парша тон жабады)

ӘЖИНИЯЗ

(Туксинип)

Бул истиң изи ўайранды,
Қарғамаң өз пуқараңды!

БЕРДИ ИНГИЛИС

Бир мың атлы әскерим бар,
Хызметиңиз бас үстине.
Ханға бағынбаған елдің
Лашы келер лаш үстине.

(Хан топары кетеди)

КӨРИНИС

(Әжинияз жалғыз қалады)

ӘЖИНИЯЗ

а р и я

Залым пәлек, зулмың билән,
Қылдың бизди ғайран енди.
Ғафылликдің өмирим өтти,
Қойды юз мың қижран енди.

Елимни айттым ҳәр яна,
Өзимни салдым қижрана.
Тапмайын дәртке дәрмана,
Болдым шу күн ғайран енди.

Йурме нәмәрт йолдаш билә,
Йуўма йузиңни яш илә.
Өмир өтирсең хош билә,
Ақыр түби үәйран енди.

(Шардәреден көринип турған Бутаковтың флотилиясы қозғалады қәм думан басып, көзден тасаланады).

КӨРИНИС

(Айбөрек қәнизеклери менен келеди).

АЙБӨРЕК

а р и я

Шад кеўлиме ғам түсиртип,
Уйқымды бийдар етермен,
Ышқы шербетин иширтип.
Кеше-күндиз зар етермен.

Кейин теўип ықласымды,
Ийилтип мағрур басымды.
Жуптан өрилген шашымды
Мен өзиме дар етермен.

Атам отыр алтын тахта,
Пәрийшан гезермен бағта,
Сениң кеўлиң басқа жақта,
Ашыўлансам қор етермен.

Айбөрек дер, әнзадаңды,
Ақсап жүрген ай задаңды,
Бозатаўлы Ханзадаңды
Есигиме шоры етермен.

*(Айбөрек Әжиниязға гийнели наз бенен дууғтар
услатады).*

ӘЖИНИЯЗ

Айып етпе, назәлим ойланып билгил,
Кеўлим сүймес сөзди тилим танымас,
Бир гүлдиң ышқында ақ шеккен бүлбил
Өзге шәменлердиң гүлин танымас.

Биз дүньяға келген арасат заман,
 Ақыл азып, сағы - солын танымас.
 Теңиз үстин басқан бууалдыр думан,
 Көзим гиреуленип, жолын танымас.

Қасқалдаққа бир ағары май питсе,
 Ғарқылдасып қонар көлин танымас,
 Патшаның дәулеті қайтайын десе,
 Көзине май питип, елин танымас...

*(Әжинияз дуутарды Айбөрекке қйтып берип,
 сарайдан шығып кетеди. Ашыуға буулыққан хан қызы
 дуутарды алтын тақ қа бир урып сындырып, өзи
 талып жығылады).*

ҮШИНШИ ПЕРДЕ

Бозатау бойында, Таллық дәрьясының қуярлығында
 Пирим бийдің қорғаны. Дәрья бойында Әжинияз ярын
 күтип жүр. Қолында китап. Ханзада дүң арқалап сууға
 баратырып ушырасыуға келеди.

ӘЖИНИЯЗ

а р и я

Гүлгин кийип, мәстан басып келән қыз,
 Хабарың бер, перизадым, йол болсын!
 Жилуа билән шийрин жаным алан қыз,
 Хабарың бер, перизадым, йол болсын.

Кәлем қашың, қара көзиң сузулур,
 Ақ сийнеңе тилла хәйкел тизилур.
 Юзуңди көргенде бағрим узилур,
 Хабарың бер, перизадым, йол болсын.

Мен сени сәўмишәм елдің йәгана,
 Адыңны қылмадым йуртқа әшқара,
 Койдың мени ада болмас ҳижрана,
 Хабарың бер, перизадым, йол болсын!

ХАНЗАДА

а р и я

Көклемде көлине қайтып қонар ғаз,
 Өзгениң мақтаўлы көлин нәйлесин.
 Таза бостан тапқан бұлбил хошқаўаз
 Шөлде өскен бир түп гүлиң нәйлесин.

Жанбаған ығбалға қайсындай шара,
 Ғәрип мискинлердің кеўли бийшара.
 Ашығың мейил етсе бир таза яра,
 Ахыўзарын айтып тилим нәйлесин...

ӘЖИНИЯЗ

*(Ханзаданың ийнинен дүңин абайлап алып жерге
 қойып, қыздың бұрым шашын көзине суртип, көкирегине
 басып қосық айтады)*

ӘЖИНИЯЗ

а р и я

Гүлгин юзли, шийрин сөзли дилбарым,
 Сәндин өзге сәўер ярым йоқ мениң.
 Таза гүлистаным, маҳи әнўарым,
 Хәсретиңнен ҳеш қарарым йоқ мениң.

Сени көрсем көңлим мулкидур абад,

Жәхәннем жәбириден болурман азад,
Назакәт бабында қәўметиң шамшад,
Сендин өзге улфикәрим йоқ мениң.

Назлы дилбар, сенсең ўафалы жанан,
Хусниң рәўшине болурман ҳайран.
Шийрин жаным болсын йолыңда қурбан,
Сендин өзге сәўер ярым йоқ мениң.

д у э т

ХАНЗАДА

Шүкир етейин аллаға,
Кеўил мүлким болар әнжам.

ӘЖИНИЯЗ

Сен қуўансаң әлем бостан,
Көкте жулдызлар шараған.

ХАНЗАДА

Ел қайғысы,яр қайғысы,
Көңлиңизде көпдур әрман.

ӘЖИНИЯЗ

Пәрўардигар асырағай,
Әрманы жоқ инсанлардан.

КӨРИНИС

Көлде еки аққуў сыңсып жүзип шығады. Сахна төринде "Аққуў ойыны" ойналады.

КӨРИНИС

Қәнизеклерин ертип, ашыў-гийнели түрде Айбөрек келеди.

д у э т

АЙБӨРЕК ҲӘМ ХАНЗАДА

АЙБӨРЕК

Абайсыз келдим қасыңа,
Енди бунда қалып болмас.
Бийопалық саўдасына
Саў басымды салып болмас.

ХАНЗАДА

Кел енди, әзиз құрдасым,
Ығбалың болғай жолдасың,
Гийне етсе заманласың,
Жүзиңе ол салық болмас.

АЙБӨРЕК

Дәркар үәж жоқ сениң менен,
Не исиң бар мениң менен.
Жыллы сөйлегениң менен,
Қапа көңлим жарық болмас.

ХАНЗАДА

Бардың иси пәрман менен,
Жоқтың иси әрман менен,
Мәзи зорлық қылған менен,
Ышқы журтын алып болмас.

АЙБӨРЕК

Ҳай, Ханзада Мәзи атың Ханзада...

ХАНЗАДА

Аққулар Һәм кетти жүзип армаған...

ӘЖИНИЯЗ

О, хан қызы!
Сабыр әйле аз ғана.

АЙБӨРЕК

Шайыр, өзиң
Төктің сабыр кәсамды.

ӘЖИНИЯЗ

Бириңиз ай болса, бириңиз зада,
Бир гәўҺардың еки данасы қызлар.
Еккиңиз Һәм гөззал Һәне азада,
Көзлеримнің ағыў-қарасы қызлар.

Еки ақ куў келер Һүрдей жарасып,
Шийрин улфет, бир бирине минасип,
Жуп көгершин бир төбеге таласып,
Алысламас болғай арасы, қызлар.

Ышқының ықлымы юлдузли асман,
Көркиңиз, бир дүнья көзлер қамасқан,
Мен сизге истәрәм ығбалы бостан,
Бир көлдің жуп гөззал сонасы қызлар.

(Ҳаёа бузылысып, күн гүркирейди. шақмақ шағылады. Жүзип жүрген еки аққуўдың бирине оқ тийеди. Екиншиси қанаты менен суў шашып шыр-пыр болып, оны қорғалайды. Корғанның үстинен өрт шығады).

ҚЫЗЛАР

Айдын көлдің ақ қуына,
Жаўызлықтың оғы тийди.

ХАНЗАДА

Сорым курсын, Бозатаўға от тийди!

ҚЫЗЛАР

Боз атаўға от тийди!

АЙБӨРЕК

Тандыр өртеп атырғанды ҳаяллар...

ӘЖИНИЯЗ

Бул өрт емес,
арасаты заманның.
Ала аўызлық ақыбети бул "тандыр"...

ҚЫЗЛАР

Тыныш жатқан елимизге жаў тийди.
Боз атаўға от тийди!

КӨРИНИС

Фанфара. Шаўқым - сүрен менен урыс жақынлайды. Шегинип урысып бозатаўлылар жығылып атады. Жығылған бир ұатанласының қылышын алып Әжинияз қызларды қорғап шегинип, сахна артына кетеди. Сахнаға масайраған жаў нөкерлери шығады.

Жаў урысты даўам етип, қараңғылыққа сиңип кетеди. Бир-еки жаў нөкерин қыйратып, жаралы Пирим бий шығады. Жүзинен сорғалаған қанын сүртип турып, өзиниң бахытсыз елин, иске аспаған әрманын қосық пенен айтады.

ПИРИМ БИЙ

Бөриден үриккен падаман,
Ели-журтымнан жудаман.
Күшли әззини талаған,
Жапасы көп заманым бар.

Душпан дойнақтан майырған,
Ийесиз аттай сайылман,
Көкирегимди қарс айырған,
Ат басындай әрманым бар.

Шегинип урысып келип және бир неше бозатаўлы жигитлер құлайды. Боз атаўлы қыз-келиншеклерди жанлықтай гүенлеп айдап жаў келеди. Тутқын халық алдында жаралы шайыр гүңиренип жүреді. Даңқлы "Бозатаў" қосығы туұылады:

Хор

Кетер болдық енди бизлер бас алып,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў!
Хошласалы қара көзге яш алып,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў.

Ел хәм жер билендур, жер хәм ел билен,
 Жерсиз елдиң күни дәрбе-дәр билен,
 Өмирим өтер жүректеги шер билен,
 Хош аман бол, бизден қалдың Бозатаў!

ТӨРТИНШИ ПЕРДЕ

Таўдағы түн. Бозатаўдан мол олжа, көп әсир алып қайтқан жаў от басында қанлы той жасап масайрап атыр. Майлы жилик кемирип, боза ишип бозарып, көзи қанталасқан сәрдар от басында отыр. Нөкерлер от айланып урыс ойынын ойнайды.

СӘРДАР

Ер азығы жолда болар,
 Бөри азығы дүзде болар.
 Келтириң олжа қызларды,
 Ең сулыўы бизге болар.

КӨРИНИС

Нөкерлер беңде қызларды әкеледи.

Дуэт

ХАНЗАДА

Аққуў едик, қайда қалды көлимиз?

АЙБӨРЕК

Қараң қалды туўып өскен елимиз.

ХАНЗАДА

Ессиз елим Бозатаўым, әрманым,.

АЙБӨРЕК

Хан қызы боп шалқып жүрген дәураным.

ХАНЗАДА

Қолым бағлы, мен кетермен, шарам жоқ,

АЙБӨРЕК

Бир алладан өзге пушты панам жоқ,

ХАНЗАДА

Ығбалы сор жан екенбиз жақанда,

АЙБӨРЕК

Қалымыздан хабар алар адам жоқ.

НӨКЕР

Мендур бул қызға қардар,

Инсабың қайда, сәрдар?

Инәм ет маған буны,

Бизге болсын бул дилбар.

СӘРДАР

Жолыма кесе турып,

Кисилик жарыстырып,

Нөкер болмас сендейден,

Таслайын қан қустырып.

(Екеуа қылышласады хәм сәрдар нөкерди шаўып таслайды).

СӘРДАР

(Ханзадаға)

Талай елди шаўсам да,
Талай қатын алсам да,
Талай олжа таўсам да,
Сендей сулыў көрмедим.
Биз жигиттиң сәрдары,
Бол сен сәўгили ярым.
Бозатаўдың дилбары,
Сендей гөззал көрмедим.

КӨРИНИС

Берди ингилис келеди. Сәрдар оған жалбырақлап қалады.

БЕРДИ ИНГЛИС

Ах, қаныңдай хасыл олжа
Колыңа түскен, сәрдар..
Бирақ та сен бул сулыўға
Хаслан қол қатпа, сәрдар.

Бозатаўдың бул сулыўын,
Патшаларға сатамыз.
Яки Иранның шақына
Сыйлық етип тартамыз.

Соныч ушын бул гөззалды
Қол тийгизбей бағыңлар,
Әсирлерди айдаң қәне,
Қәне, жолға шығыңлар!

АЙБӨРЕК

Берди ингилис, мен де бар
Таныдың ба, хан қызын?
Мына иймансыз сәрдарыңа
Түсиндирип бер өзиң.

БЕРДИ ИНГИЛИС

Ғаў, сен Панаханның қызы
Айберек мәсбисең ырас?

АЙБӨРЕК

Атам Панахан саған
Дос болғаны усы ма?
Ертең не дейди саған ол,
Жәбир етсең қызына!

БЕРДИ ИНГИЛИС

(Күлип)

Айбөрек мәс, хан қызысаң,
Мәрт бол, назәлим енди:
Атаң хеш нәрсе дей алмас,
Себеби ол жоқ енди...

АЙБӨРЕК

Ол неге жоқ, мениң атам?

БЕРДИ ИНГИЛИС

Коңыраттың қайтты бахты,
Қыйрады әкеңнің тахты.

Хийўа ханы басып алды,
Өлтирди Пана ханды.

АЙБӨРЕК

Атам сорлы, аз ғана күн хан болып,
Саў басына саўда сатып алғаны,
Қандай қорлық, ақыбети қор болып,
Пайманасы толғаны.

(Жылайды)

БЕРДИ ИНГИЛИС

Қапа болма, хан қызы,
Кайтқаның менен елге,
"Келдиң бе" дер атаң жоқ...

(Алыстан қосық дауысы еситиледи. Бул Әжинияздың дауысы еди. Бенде халыққа жан енип, "Әжанияз, Әжинияз" десип, дауысқа қулақ салады.)

КӨРИНИС

Қосық айтыўы менен Әжинияз келеди.

ӘЖИНИЯЗ

Залым пәлек, зулмың билән,
Қылдың бизни ҳайран енди.
Ғафыллықдан өмирим өтти,
Қойды юз мың ҳижран енди.

Елим сорағлап хәряна,
Өзимди салдым ҳижрана.
Тапмайын дәрдег дәрмана,

Болдым бу кун гирян енди.

Юз саралтып хәр нәмәрде,
Айрилиқ қойды юз дәрде.
Қәўми-қардаш жат еллерде,
Йурәк-бағрим бирян енди.

Бенде халық кисенли қолларын созып өзиниқ
сүйикли шайырына телмириседи.

Даўыслар

- Муңымызды муңлап жүрген,
дилўарымыз, бармысаң.
- Жоғымызды жоқлап жүрген,
Зийўарымыз, бармысаң!

Дуэт

Ханзада хәм Әжинияз

ХАНЗАДА

Ығбалым патшасы тайды тағынан,
Әрман толы ғамлы кеўил, бармысаң,
Бозлап қалған Бозатаўдың бағынан
Үркитилген шәйда бүлбил, бармысаң?

ӘЖИНИЯЗ

Сабыр әйле сәўдигим, питер қайғы-ғам,
Сени деп, елим деп мен хәм сергиздан.
Ғам кеўлим мәс гезген гүлистанымнан
Ғаным үзген қырмызы гүл, бармысаң?

ХАНЗАДА

Тастан хәм қатты екен бендениң басы,
 Бүгин шайпалып тур сабырым кәсасы.
 "Яратқан ким" десем, боларман хәси,
 Ханзада дер, халым мүшкил, бармысаң.

ӘЖИНИЯЗ

Йулдуздек йол тутып сени изләрәм,
 Та өлгенше ел ығбалын гөзләрәм.
 Зийўар айтур, үмитиңни үзбегил,
 Юзлери гүл, шашы сумбил, бармысаң?

ПИРИМ БИЙ

Ишке сыймаса дәртиң,
 Сөзлемейин болар ма.
 Ер-азамат ел-журтын
 Излемейин болар ма.

Қыз айрылса анадан,
 Ул айрылса атадан,
 Жетим қалған ботадай
 Бозламайын болар ма.

ЖАЙ УСТАСЫ

Зийўарым, излеп келгениң,
 Ел қәдирин билгениң,
 Ат шаршаса дизгинин
 Қозғамайын болар ма.

көпшилик

Бенде үмит саңлағын
 Гөзлемейин болар ма.

СӘРДАР

Қара түнде қорқпай келген бул жерге,
Бул ким өзи, қәлендер ме, дәруиш пе?

БЕРДИ ИНГИЛИС

Мен таныдым бул гезенде бүлбилди,
Панаханның сарайында көргенмен.
Қарақалпақтың тили болып сайраған,
Атқа шыққан Әжинияз шайыр бул.

ӘЖИНИЯЗ

а р и я

Тахт үстинде турған әдил султанлар
Бир байша йоқ сорар ели болмаса.
Йурәклери ат басындай батырлар
Қатынша йоқ ат-жарағы болмаса.

Нелер болғусудур бу шум кеўиллер,
Қазан урса солур ғумшалы гүллер.
Шәменлерде сайрап турған бүлбиллер
Торғайша йоқ қонар гүли болмаса.

Дүньяда Зийўардек дәртли киси жоқ,
Бийдәртлердиң аның билән иси жоқ,
Ялғаншыда зәрре көңил-хошы жоқ,
Мәзи тықыр-тықыр тили болмаса.

беңде халық

—Ах әрман!

—Тилиңнен шайыр!

НӨКЕРЛЕР

—Не деген шийрин тил!
— Шынында хәм бұлбил гоя екен бул.

СЭРДАР

Әй, бұлбил маған не дәркар,
Қанатын қырқып таслайын.

*(Әжиниязды. қылышлауға умтылғанда бенде халық
қылышқа өзін таслап, қозғалаң шығариды)*

даўыслар

—Бас кеспек бар,
Тил кеспек жоқ.
—Кеспең сөйлер тилимизди!
Аз ба ўайран етип шаўып,
Бенде еттиң елимизди.

БЕРДИ ИНГИЛИС

Мейли, тиймең шайырына,
Анаў қыйсық тораңғылға
Байлап кетиң жалғыз қалсын!
Таўдың қаптан бөрилери
Ғаўазынан ләззет алсын...

*(Әжиниязды жекке мазар тамның түбиндеги
тораңғылға байлап, қасына дәптерлерин таслайды.
Халық шуўласып, ат алдында, қамшы астында
"Бозатоў" намасын айтып кетеди).*

ӘЖИНИАЗ

Залым пәлек, зулмық билән,
 Қылдың бизни җайран енди.
 Ғафыллықдин өмирим өтти,
 Қойдың юз мың җижран енди.

Елим сорағлап җәр яна,
 Өзимни салдым җижрана.
 Тапмайын дәртга дәрмана,
 Болдум шу кун гириян енди.

Зийўар айтур, сақла эгам,
 Йоқалди фазилат деган.
 Бир көзи бир көзин жеген,
 Бу қаниңдек инсан енди!?

(күн гүркиреп, даўыл турып, қара түнди қақ-қақ жарып шақмақ шағылады. Дәптер қағазлары шашылып, самалға ушады. Бөрилердиң қайдадур улыған даўыслары еситиледи).

БЕСИНШИ ПЕРДЕ

авансцена

Жат журтқа қул қылып сатылған бозатаўлылар аш-жалаңаш җалда тас қопарып атыр. Олар "Бозатаў" на-масына гүңиренип ыңылдасады.

пирим бий

а р и я

Аўыр тасты арқалап,
 Биз имарат саламыз.
 Қуллықтан, бенделиктен
 Қашан азат боламыз?

Биреулер иси ериккен,
 Биз сорлымыз неликтен,
 Қашан бул бенделиктен
 Бизлер азат боламыз?

(Жасауыл келип оларды қамшылайды).

КӨРИНИС

Зиндан. Дәрүйиш кийиминде елин, ярын излеп келген Әжинияз зинданға тасланған. Мойнында аяғында кисен. Сығырайған тас шыраның жақтысында тас текшеге еңкейип қосық жазып отыр.

ӘЖИНИАЗ

а р и я

Ашықлар ағлайур нәйлу-нәҳара,
 Қара көзли қәдди далдин айрылса.
 Рузи шәп қан ютуб шекерлер нара,
 Ширин сөзли сужук тилден айрылса.

Сәмек олир суўдан айрылса бир күн.
 Қанаты суў болса ушалмас сулгун.
 Қаршыға, ийтелги йәнә ақ туйғун
 Йемин тапмас қанат-пәрдин айрылса,

Елинен айрылған дийўана болур,
 Ярынан айрылған бийгәна болур,
 Хәррелер ушубам пәрўана болур,
 Уясы бузылып, палдин айрылса.

Ғош йигиттиң дәўлети бар басында,
 Хәм иниси, хәм ағасы қасында.

Хәр ким өз елинде теңли-тусында,
Жигит қәдири болмас елдин айрылса.

КӨРИНИС

Айбөрек келеди

АЙБӨРЕК

Әжинияз! Исенбеймен көзиме.
Кай самал ушырып әкелди бунда?

ӘЖИНИАЗ

Бозлап кеткен бозатаўдай елимнің
Айралық самалы әкелди бунда.

АЙБӨРЕК

"Боз атаўдай елим" дейсең,
Ол жоқ енди биз ушын.

ӘЖИНИАЗ

Анаң ийилип түскен жер,
Өзиң шалқып қыз болған жер. . .

АЙБӨРЕК

Әжинияз! Сен келип,
Қозғадың гөне дәртимди.

(жылайды)

ӘЖИНИАЗ

Усыншама дэртлериңниң
Демде гөнергени ме...

АЙБӨРЕК

Әжинияз! Жүр, қашайык!
Боз атаўға кетейик!..
ӘЖИНИЯЗ

Мен бул жерге қашыў ушын келмедим,
Елимди излеп, ярымды излеп келдим мен.

АЙБӨРЕК

Зиндан басы, берман кел!

КӨРИНИС

(Зиндан басы келеди)

АЙБӨРЕК
Босатыңлар бул шайырды,
Кетсин тезден елине!

(Айбөрек ашыўлы турде кетеди)

КӨРИНИС

Күншығыстағы намәлим бир патшанық жазғы са райы. Бир жағында безелген тилла көшкили, терис хайўанлы шасуфа. Сахна теринде фонтан шәшмелери сылдыраған, шәмензар бағ. Шасуфада шайырлар хәм алымлар әнжуманы. Шайырлар фәзел оқып, мушаира қызбақта.

МУШАИРА АҒАСЫ

Қырмызы гүлден, самал, мушкипар яд алып кел,
Бул қәсте жаныма бир җарарат алып кел.

КӨРИНИС

Оқылып атырған ғәззелди илип алып даўам етип
қосық айтқан Әжинияз келеди.

ӘЖИНИЯЗ

Дәртке сазаўар кеўилдиң дәртине дәрман берип,
Яр хабары түртилген бес қатар хат алып кел.
Өзим сәрсан, көзим гириян шул нигардың жолында,
Кәкилинен тар, кирпигинен оқ бир ишарат алып кел.
Жат мәнзилде айралықтан қартайдым мен, әй, самал,
Жаслық пияласынан бир жутым пал алып кел.

даўыслар

- Баракалла, шийрин тил,
- Келиң, ғайбана бұлбил!

ӘЖИНИЯЗ

Ассалаўма алейкум!
Узурум көпдур сизден.
Гөззал мушаираңизга
Көп җалақит бердим мен.

МУШАИРА АҒАСЫ

Биймәлел, гөззал инсан,
Адам адамға мийман ...

ӘЖИНИЯЗ

Ғаятта миннетдарман.

МУШАИРА АҒАСЫ

Мен билсем, шайырсыз сиз җәм,
Кеўлиңизде көпдур әрман.

ӘЖИНИЯЗ

а р и я

Қара дағнық уша басы
Қарлы болар, қарсыз болар.
Бир ғош йигит ят еллерде
Йоллы болар, йолсыз болар.

Бәхәр өтип, келсе жазлар,
Салланышар сәрүйи назлар.
Ғаңқылдасқан қуба ғазлар,
Көллі болар, көлсиз болар.

Хорезмде қалды жайлар,
Шекер олдум аху-ўайлар,
Тағ башынан аққан сайлар
Селли болар, селсиз болар.

Ғәриб Зийўар күнде ағлар,
Юракимде шоқдур дағлар.
Рәңбәрәң ашылған бағлар
Гуллі болар, гүлсиз болар.

ДАЎЫСЛАР

- Сөзи дурданадур,

- Тилсимли хәуаз!

(Ханзаданың қосық айтқан муңлы дауысы еситиледи.)

КӨРИНИС

(Ханзада келеди)

ХАНЗАДА

Елим деп ақлын йетирген
Налышың ярыма мегзер.
Тасларға хәм тил питирген
Дауысың ярыма мегзер.

ӘЖИНИЯЗ

Дилбар, мәстана юришиң,
Юришиң ярыма мегзер,
Илгир зейиннен илишиң,
Илишиң ярыма мегзер.

ХАНЗАДА

Ханзада дер, кеўлим жара,
Төзе билмән бу дағлара,
О дағлардан бу дағлара
Шығысың ярыма мегзер.

ӘЖИНИЯЗ

Зийўарны отқа яқышың,
Тилла хәйкеллер тақышың,
Маралдек мәюс бақышың,
Бақышың ярыма мегзер.

КӨРИНИС

Айбөрөк келеди.

АЙБӨРЕК

(Әжиниязға)

Шайыр, сени босатқанда,
Елге қайтсын деген едим.
Хәзир патша хәзиретлери
Киятыр бунда. Исиң шатақ...

КӨРИНИС

Фанфара. Өз адамлары менен патша келеди. Хәмме
тәжим етеди.

Патша

Ким болур бу ғайри инсан?

МУШАИРА АҒАСЫ

Бизге келген шайыр-меҳман.

ПАТША

Сөйле шайыр, ким болурсыз,
Барыс қайда, келис қайдан ?

ӘЖИНИЯЗ

Тәқәллусим Зийўар,
Ҳаслым қарақалпақ.
Нәжәт тилеп келдим
дәрғайыңызға.

ПАТША

Қарақалпақ? Еситпедим.
Ол ел қайсы ықлымдадур?

АЛЫМ

Хорезм ойпатында,
Жәйхун дәрья бойындадур.

ПАТША

Қарақалпақ қаныңдай журт?
Тәрип ет, шайыр елиңди.

ӘЖИНИЯЗ

а р и я

Сорасаң елимди, шахым, бизлерден,
Қалпағы қазандай еллерим барды.
Қәте шықса кешириңлер сөзлерден,
Қытай, Қоңырат атлы еллерим барды.

Жайлаұым Ургениш, арқасы — теңиз,
Жаұырны қақпақтай маллары семиз,
Рухсатсыз бир-бирине салмас из,
Бирликли Қоңыраттай еллерим барды.

Өтирикти ырас етип айтпаған,
Бас кетсе де туұры жолдан қайтпаған.
Намәхремди хасла жолдас тутпаған,
Аты қарақалпақ еллерим барды.

Несип айдап сизиң еллерге келген,

Ким жақсы, ким жаман парқыны билген,
 Ұәрне барын сизге баян әйлеген,
 Қалпақтың кәмине Зийұары барды.

Даўыслар

Уллы патшам, раҳим етиң,
 Ярын, елин инәм етиң, —
 Бул ғайбана шайырдың!

ПАТША

Мен ақыры ол қулларды
 Сатып алғанман базардан.
 Қәне айтың, бул шайырды
 Ким алып шықты зинданнан?

АЙБӨРЕК

Мен едим босатқан, патшайым!

ПАТША

Бул ким?

ҰӘМЕЛДАР

Бул дилбарды маған
 Инәм еткен өзиң, шаҳым...

ПАТША

Меннен рухсатсыз.
 Меннен бийжуұап,
 Шайырды зинданнан босатқан адам:
 Сарайдан жырақ!

Даўыслар

Рәхим етиң, патшайым!

ПАТША

Патша бир сөйлейди,
Тарқаңлар енди!

ӘЖИНИЯЗ

Егер кессеңиз де тилимди,
Азат етиңиз елимди.

Даўыслар

Соранамыз, патшайым!

КӨРИНИС

Сырттан ызалы халық кире баслайды.

Даўыслар

Шайырды бериң халқына!
Жибериң өз елине!
Аман-есен қуўыссын
Бозатаўдай жерине!

(Халық тарпыўынан қорыққан патша шегинип, өз адамлары менен шығып кетеди).

КӨРИНИС

х о р

Кай жерде жасар инсан,
 Дослық өлмес ҳеш қашан,
 Адам адамға мийман.
 Дослар, болғайсыз аман!

ПИРИМ БИЙ

Дослар болса мийрибан,
 Кеўилде қалмас әрман.
 Кеўли кең болса инсан,
 Кең болар бул тар жәхән.

ЖАЙ УСТАСЫ

Дослықтың имараты
 Удайы турсын аман.

ШОПАН ЖИГИТ

Жат елде султан болма,
 Елиңде болғыл шопан.

*(Айбөрек бармағындағы гәўҳар жүзиктен Ханзаданың
 кәсасына зәхәр салып жибереди).*

ХАНЗАДА

(Айбөректи қушақлап)

Ханаластай қәдир билер қурдасым,
 Бағ болып, дүз болған жерге барайық.
 Атамыз ат минип, азамат болған,
 Анамыз қыз болған жерге барайық.

Айна жоқта тынық суўға қараған,

Жигитлер жол берип, жууап сораған,
 Ұйкел-моншақ тағып җайт-тойға барған,
 Бозлап қалған Бозатауға барайық.

Бунда бостан, онда қамыс жекеним,
 Жат елде жараспас дәуран сүргениң.
 Өз елиңде жүрип геуирек жегениң,
 Палдан татлы тууған жерге барайық.

(Ханзада тентиреклеп жүрип Әжиниязға сүйенеди).

Дауыслар

- Ханзадажан, бул не аўхал?
- Және сорлап қалдық па.

ӘЖИНИЯЗ

Өзиңди тут, арзыўлым.
 Тууған елге қайтамыз.

ХАНЗАДА

(телмирип җғм күлимсиреп)

Тууып өскен Бозатауға қайтамыз
 Бахытлыман... *(өледі).*

Х А Л Ы Қ

Х о р

Жаңа жеттим дегенде
 Әрманлы сулыў, кеттиң бе?
 Айдын көлдиң ақ қууы,
 Әрман менен өттің бе.

ӘЖИНИЯЗ

а р и я

Қамар йузли, шийрин сөзли дилбарым,
Сэндин өзге сәуер ярым йоқ мениң.
Таза гүлистаным маҳи әнұарым,
Ҳәсиретиңнен ҳеш қарарым йоқ мениң.

Арзыўлы яр едиң ўафалы жәнән,
Сум айралық етер буншама ҳайран,
Шийрин жаным болсын йолыңда қурбан,
Сэндин өзге сәуер ярым йоқ мениң.

КӨРИНИС

Сахна төрінде гүлленген қыялый Бозатаў, Молла Пиримниң қорғаны, көлде жүзип жүрген ақ қуўлар елеслейди.

АЙБӨРЕК

Ханзада! Әжинияз!
Әжинияз! Ханзада!
Бозатаўға қараң!
Бозатаўға қайтамыз.
Ҳа-ха-ха! Боз атаў...

(жинли болып, сахна төрине қарап жуўырып кетеди).

Бозатаўлылар, мушаира басы ҳәм шайырлар, алымлар қоллаўында Ханзаданың денесин көтерип шығыўға бетлейди. Сахна төриндеги қыялый әрман ели болған Бозатаўдың көриниси таң нуры менен жарысып, гүллене түседи. Халық "Боз атаў" намасына гүңиренеди.

Май, 1973-жыл.

МАЗМУНЫ

Бул жер эле зор болады.

Үмит ағашы.

"Плаха" излеп.

Арал элегиялары.

Қыйын ҳал

Қайта курыўдың балларына.

Хўждан монологи.

Деседи

Сегизинши марттан бир ҳәпте алдын жазылған қосық.

Шымбай жолларында.

Сизсиз мениң күним жоқ.

Афанасий Фетке.

Боранлы кеште.

Тийме оған!

Байыўлыға.

Еки қуўаныш.

Өзи қызық адамлар.

Ду Фу.

Бурмалаўшыға.

Жолда.

Өтип баратыр.

Жынысымды жырлайман.

Бизге.

Бултлар ақ боз атын таўға тусаған.

Үш оқ.

Жигиттиң жетпис көкlemi.

Әскербайға.

Пери минген ат.

Бердақтың дуўтары.

Әжинияз шайырдың самалға шағыныўы.

Амира азаплары.

Өмирзая жулдызы.

Әжинияз (опера ушын либретто).

Ибрагим Юсупов

СОЛЁНЫЕ ВЕТРЫ

Стихи и либретто для оперы

На каракалпакском языке

Издательство "Каракалпакстан"
Нукус —1988

Редакторы *Х. Дәўлетназаров.*

Художниги *С. Ембергенов.*

Худ. редакторы. *Қ. Нәжимов.*

Тех. редакторы. *З.Алламуратов.*

Корректоры *Г. Абдуллаева.*

Териўге берилген ўақты 25.II.1988-ж. Басыўға рухсат етилген ўақты 13.12.1988-ж. РК № 33739. Қағаз форматы 70x108 1/32. Жоқары баспа усылында басылды. Әдебий гарнитура кегель 10. Көлеми 4,75 баспа табақ, 6,65 шәртли баспа табақ. 3,96 есап баспа табақ. Заказы № 730. Тиражы 2000. Баҳасы 50 тийин.

"Қарақалпақстан" баспасы. 742000, Нөкис қаласы.
К. Маркс көшеси, 9.

ҚҚАССР баспа, полиграфия хәм китап саўдасы ислери бойынша мәмлекетлик комитетиниң "Правда" газетасының 50 жыллығы атындағы Нөкис полиграфкомбинаты.

742000. Нөкис қаласы К. Маркс көшеси, 9.